

Biblioteca ASTRA,
Corpul B

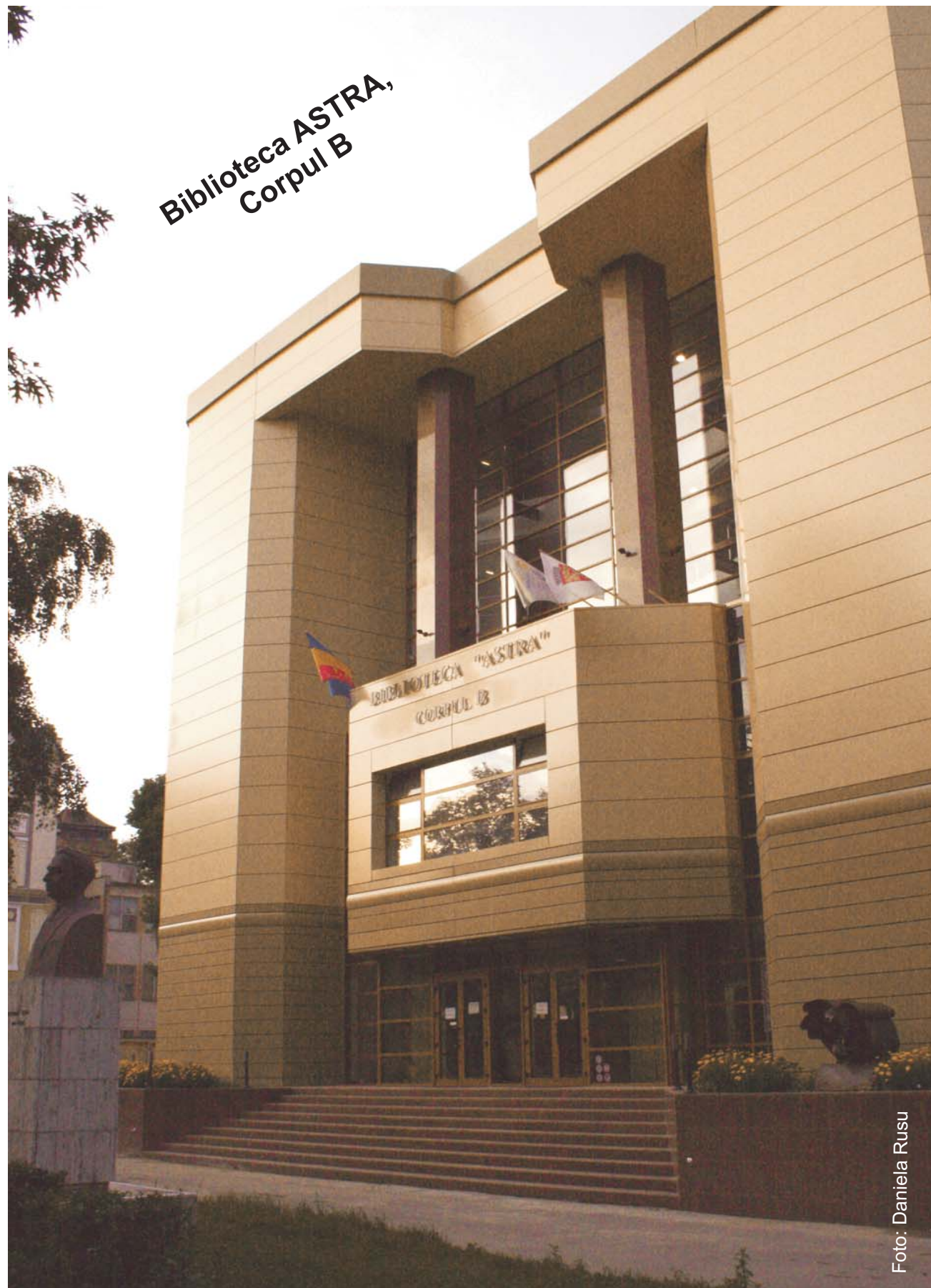
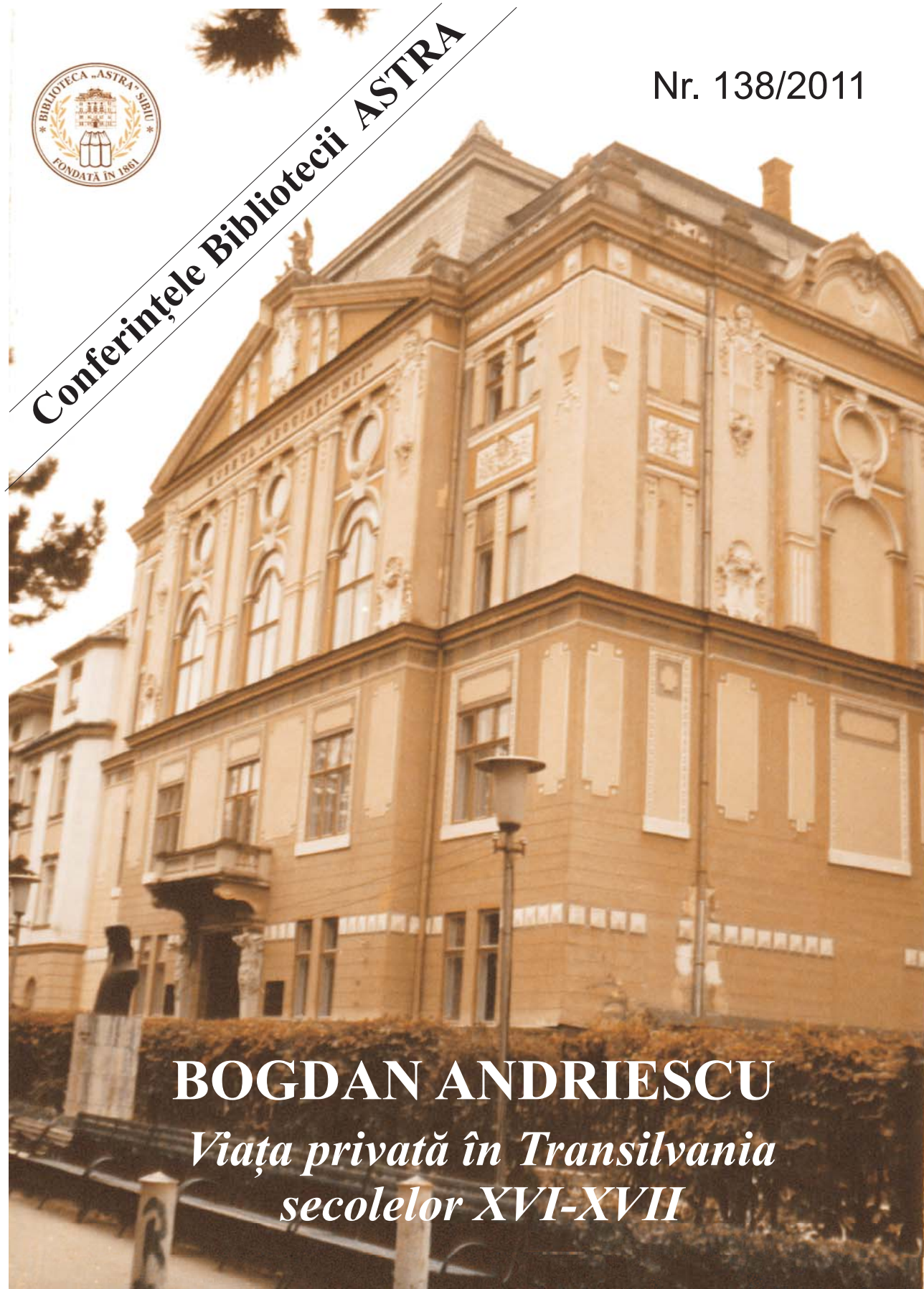

Foto: Daniela Rusu

Conferințele Bibliotecii ASTRA

Nr. 138/2011

BOGDAN ANDRIESCU
*Viața privată în Transilvania
secolelor XVI-XVII*

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

**Conferințele Bibliotecii ASTRA:
BOGDAN ANDRIESCU:
*Viața privată în Transilvania secolelor XVI-XVII***

Coordonatorul colecției: **Onuc Nemeș-Vintilă**
Tehnoredactare computerizată: Daniela **Rusu**
Grafică copertă: Daniela **Rusu**
Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA
Tiraj: 15 exemplare

*Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA,
Compartimentul Colecții Speciale*

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Str. George Barițiu, nr. 5/7
550178 Sibiu/România

Tel: +40 269 210551
Fax: +40 269 215775
Internet: www.bjastrasibiu.ro
E-mail.: bjastrasibiu@yahoo.com

ISSN: **1843 - 4754**

Bogdan Andriescu
(n. 1974)

Date bio-bibliografice

Născut în 21.12.1974 la Făgăraș, jud. Brașov. Absolvent, în 1997, al Facultății de Istorie-Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Doctor în istorie al aceleiași universități în anul 2007, în urma susținerii tezei *Viața privată din Transilvania în secolele XVI-XVII*. Din anul 2011, cercetător postdoctorat în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale” derulat sub egida Academiei Române cu lucrarea *Viața privată din Transilvania (sec. XVIII-XIX) în însemnări pe cartea românească veche (centre tipografice transilvănene)*.

Cărți publicate:

Mitropoliți ai Ardealului. Andrei Șaguna. Biobibliografie, Sibiu, 2008

Mitropoliți ai Ardealului. Nicolae Colan. Biobibliografie, Sibiu, 2009

Mitropoliți ai Ardealului. Andrei Șaguna. Biobibliografie (ed. a II-a, revăzută și adăugită), Sibiu, 2011 (în curs de publicare)

Studii și articole:

Confesiune și viață privată în Transilvania, secolele XVI-XVII, în Acta Universitatis Cibiniensis, Sibiu, 2007

Confesiune și viață privată în Transilvania, secolele XVI-XVII. Păcatele carnale, în Corviniana, Hunedoara, 2007

Aspecte legate de alimentație în Transilvania, secolele XVI-XVII. Consumul de băuturi alcoolice, în Buridava, Râmnicu Vâlcea, 2008

Timp liber și lectură în Transilvania, secolele XVI-XVII, în Transilvania, Sibiu, 2008

Câteva considerații asupra alimentației în Transilvania secolului al XVII-lea, în Acta Musei Brukenthal, Sibiu, 2008

Aspecte privind petrecerea timpului liber în „Transilvanice” (Transilvania-secolele XVI-XVII), în Acta Musei Brukenthal, Sibiu, 2011 (în curs de publicare).

Din această serie au apărut conferințele:

Octavian Paler	<i>Autoportret într-o oglindă spartă</i>	1
Constantin Noica	<i>Eminescu – omul deplin al culturii românești</i>	2
Horia Bernea	<i>Evocat de: Andrei Pleșu, Sabin Adrian Luca, Ion Onuc Nemeș</i>	3
Rodica Braga	<i>Anul 2000. Simple exerciții de sinceritate</i>	4
Mircea Braga	<i>Întoarcerea ex- librisului</i>	5
Ion Agârbiceanu	<i>Către un nou ideal – 1931 –</i>	6
Ion Agârbiceanu	<i>Necesitatea din care a răsărit <<ASTRA>></i>	7
	<i>Inaugurarea Bibliotecii ASTRA, Corpul B, 1 ianuarie 2007</i>	8
Pr. acad. Mircea Păcurariu	<i>– Mitropolitul Andrei Șaguna – 200 de ani de la naștere</i>	9
Ioan Lupaș	<i>Viața și activitatea lui Gheorghe Barițiu</i>	10
Victor V. Grecu	<i>Dreptul limbii</i>	11
Antonie Plămădeală	<i>A plecat și Constantin Noica</i>	12
Giovanni Ruggeri	<i>Muzeul de Icoane pe Sticlă din Sibiel</i>	13
Dorli Blaga	<i>În ciuda vremurilor de atunci, viața lui Blaga la Sibiu a fost frumoasă și luminoasă</i>	14
Octavian Goga	<i>La groapa lui Șaguna</i>	15

George Banu	<i>Actorul european</i>	16
Rita Amedick	<i>Podoabe pentru o sfântă a săracilor</i>	17
Basarab Nicolescu	<i>Întrebări esențiale despre univers</i>	18
Vasile Goldiș	<i>La mutarea bustului lui G. Barițiu în fața Muzeului Asociațiunii</i>	19
Eugen Simion	<i>Constantin Noica – arhitectura ființei</i>	20
Jan Urban Jarnik	<i>Un prieten sincer al poporului nostru</i>	21
Al. Dima	<i>George Coșbuc în Sibiu</i>	22
Octavian Goga	<i>Țăranul în literatura noastră poetică</i>	23
Răzvan Codrescu	<i>Doctorul Nicolae C. Paulescu sau Știința lui Scio Deum esse</i>	24
Victor V. Grecu	<i>Identitate. Unitate. Integrare – în spectrul globalizării</i>	25
Remus Rizescu	<i>Compozitorul slovac Jan Levoslav Bella și Sibiul</i>	26
Teodor Ardelean	<i>Limba înainte de toate și în toate</i>	27
Andrei Șaguna	<i>Românii s-au zbatut mai mult pentru limbă decât pentru viață</i>	28
Andrei Bârseanu	<i>Asociațiunea nu va face literatură și știință, ci numai va sprijini literatura și știința</i>	29
Iuliu Moldovan	<i>Problema Munților Apuseni</i>	30

Ion Duma	<i>Eminescu și românii din Ungaria</i>	31
Vasile Ladislau Pop	<i>„Luptele politice nu numai că ne-au răpit timpul, dar au înstrăinat frați de către frați”</i>	32
Vasile Ladislau Pop	<i>“Numai lumina, numai cultura ne poate mântui: cultura și lumina trebuie să ne dea putere în brațe, ca să ne știm apăra viața, și minte și înțelepciune spre a ne ști conserva și înmulți cele trebuincioase întru susținerea vieții”</i>	33
Vasile Ladislau Pop	<i>«(...)În loc de a trage unii într-o parte, alții în alta, în loc de a lucra unii spre stricarea și slăbirea altora ca să ne ridicam persoanele noastre (...)»</i>	34
Sebastian Stanca	<i>Pastelele lui Alecsandri</i>	35
Andrei Bârseanu	<i>„Oamenii mari se cunosc după seriozitatea cu care tratează chiar și lucrurile mici”</i>	36
Andrei Șaguna	<i>„Suntem fiii unei patrii umane, culte și constituționale”</i>	37
George Barițiu, Iacob Bologa	<i>“Nici unu poporu care nu cultiva artile si industri'a, nu are dreptu a se numerá între poporale civilisate”</i>	38
Acad. Radu P. Voinea	<i>Asociațiunea a avut un rol important în realizarea unității spirituale și naționale a tuturor românilor</i>	39
Vasile Ladislau Pop	<i>„Asociatiunea nutrește și conservă spiritul național, cultivă și conservă limba și prin aceasta existența națională”</i>	40

Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Înființarea unei școli române de fete în Sibiu .....</i>	41
Iacob Bologa	<i>Numai dezvoltarea facultăților spirituale, numai luminarea minții, numai cultura cea adevărată, norocesc, fericesc pe om, va noroci și va fericici pe poporul român .....</i>	42
Iacob Bologa, dr. D. P. Barcianu	<i>Asociațiunea pentru înaintarea în cultură a femeii române .....</i>	43
Iacob Bologa	<i>Poporul român singur prin cultură poate să se înalțe la acea vază și demnitate care l-ar putea mântui de nenumăratele rele ce-l apasă .....</i>	44
Iacob Bologa	<i>Asociațiunea este de nespus folos nu numai pentru români ci și pentru popoarele conlocuitoare .....</i>	45
George Barițiu	<i>Raport general asupra stării Asociațiunii, 1889 ...</i>	46
Antonie Plămădeală	<i>Darul Asociațiunii către poporul român .....</i>	47
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu .....</i>	48
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Cercul Literar de la Sibiu .....</i>	49
Elena Macavei	<i>Rolul Asociațiunii ASTRA în emanciparea femeii și educația copiilor .....</i>	50
Ioan Mariș	<i>Lucian Blaga și Emil Cioran (între afinitățile afective și refuzurile selective) .....</i>	51
Ștefan Pascu	<i>Rolul național-cultural al ASTREI .....</i>	52

Andrei Șaguna	<i>Munca este onoarea și reputația cea mai mare a omului .....</i>	53
Timotei Cipariu	<i>Școlile elementare sunt fundamentul culturii naționale și a literaturii naționale .....</i>	54
Timotei Cipariu	<i>Două gimnazii pentru înaintarea culturii naționale la Năsăud și Blaj .....</i>	55
Timotei Cipariu	<i>Cauzele naționale, prin bărbați energici, capabili de orice sacrificiu .....</i>	56
Cristofor I. Simionescu	<i>Astra și Țările Române .....</i>	57
Mihai Sofronie	<i>Vasile Stroescu, un filantrop aproape uitat .....</i>	58
Matei Pamfil	<i>Andrei Bârseanu și Asociațiunea .....</i>	59
Matei Pamfil	<i>Mitropolitul Andrei Șaguna și Asociațiunea .....</i>	60
Elena Macavei	<i>Călătorie în China .....</i>	61
Elena Macavei	<i>Glume, anecdote în publicațiile ASTREI .....</i>	62
Caius Iacob	<i>Matematica românească de la Gheorghe Lazăr la Traian Lalescu .....</i>	63
Nicolae Nicoară-Horia	<i>Schiță de portret - Atanasie Marian Marienescu – .....</i>	64
Tatiana Benchea	<i>Creativitatea, izvor de energie .....</i>	65
Sergiu Găbureac	<i>Crizele și biblioteca publică .....</i>	66
Mihai Racovițan	<i>Sibiul în anul evenimentelor decisive – 1918 .....</i>	67

Mihai Racovițan	<i>Rosturile Sibiului în revoluția română din Transilvania de la 1848-1849 .....</i>	68
Antonie Plămădeală	<i>ASTRA – Ctitorii și ctitoriile ei .....</i>	69
Vasile Avram	<i>Sensuri bipolare în poezia lui Blaga .....</i>	70
Vasile Avram	<i>Ritual pentru Noica .....</i>	71
Vasile Avram	<i>Codul Eminescu .....</i>	72
Vasile Avram	<i>Modelul Cioran .....</i>	73
George Barițiu	<i>Unul din scopurile principale ale școlilor de fete este să împuțineze urmările triste ale blestemului care se numește lux, vanitate omenească, dacă nu le poate paraliza cu totul .....</i>	74
George Barițiu	<i>Meritul Asociațiunii constă în admirabila sa influență morală care o pătrunde în toate fibrele poporului nostru .....</i>	75
Diana Câmpan	<i>Constantin Noica – restituiri .....</i>	76
Diana Câmpan	<i>Aventura adevărului fără de sfârșit în cultură; Cultura – o utopie asumată .....</i>	77
Alexandru Dobre	<i>Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român și Societatea Academică Română .....</i>	78
Valer Hossu	<i>Episcopul Dr. Iuliu Hossu – Trăirea în jurământul pentru sionul românesc .....</i>	79

Cornel Lungu	<i>Momente ale participării Sibiului la Revoluția din 1848-1849 în Transilvania. Locul și rolul Comitetului Națiunii Române .....</i>	80
Cornel Lungu	<i>Din legăturile “ASTREI” cu societăți academice și culturale române și străine 1861-1914 .....</i>	81
Cornel Lungu	<i>Pașii poetului în cetate .....</i>	82
Ovidiu Hurduzeu	<i>Capitalismul cu conștiință și economia participativă .....</i>	83
Ion Bianu	<i>August Treboniu Laurian .....</i>	84
Ilie Moise	<i>Ilie Dăianu și spiritul Blajului .....</i>	85
Cornel Lungu	<i>Petiția Episcopiei Române Ortodoxe din Statele Unite ale Americii de Nord către președintele Woodrow Wilson .....</i>	86
Alexiu Tatu	<i>Mihai Viteazul în documentele Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale .....</i>	87
Bianca Karda	<i>Odiseea plecării unor români ardeleni din județul Sibiu în America (1900-1914) reflectată în presa transilvăneană a vremii .....</i>	88
Eugenia Crișan	<i>Generalul francez Berthelot și România .....</i>	89
George Barițiu	<i>Adunarea generală a XXX-a a Asociațiunii Transilvane .....</i>	90
Constantin Cubleşan	<i>Mihai Eminescu – Ciclul schillerian .....</i>	91
Constantin Cubleşan	<i>Ion Pop Reteganul – Folclorist și publicist .....</i>	92

Constantin Cubleşan	<i>Ioan Slavici – portret în oglinda timpului .....</i>	93
Mircea Braga	<i>Însemnări despre multiculturalitate .....</i>	94
Marius Laurian	<i>August Treboniu Laurian .....</i>	95
Keresztes Coloman Stefan, Eugenia Simona Keresztes	<i>Genii ale matematicii la Sibiu: Farkas Bolyai și János Bolyai.....</i>	96
Alexandru Sterca- Şuluţiu	<i>Nu este sub sóre natiune, care cu mai mare ardóre a animei sê-sí iubésca patrià sí vetr'a strabuniloru sei, cá Românulu .....</i>	97
Ioan Lupaş	<i>Înfiinţarea „Asociaţiunii“ și conducătorii ei .....</i>	98
Iosif Sterca Şuluţiu	<i>Discursul ținut la inaugurarea Muzeului istoric și etnografic și la deschiderea Expoziţiei, în 19 August st. N. 1905 .....</i>	99
Ion Onuc Nemeş- Vintilă	<i>Bibliotecile publice din Olanda și misiunea lor: „Să facem o comunitate mai bună” .....</i>	100
Virgiliu Florea	<i>Anton Pann în reeditarea-model lui M. Gaster (1936) .....</i>	101
Horst Ernst Klusch	<i>Pe urmele strămoşilor habani .....</i>	102
Ion Agârbiceanu	<i>Raportul Secretariatului general al Secţiunilor literare-ştiinţifice ale „Astrei” dela 6 Iunie 1932 – 27 Mai 1933 .....</i>	103
Liliana Popa	<i>Oameni și cărţi în Sibiul de altădată .....</i>	104

Vasile Crișan	<i>Protecția patrimoniului cultural sibian. Istorie și actualitate .....</i>	105
George Barițiu	<i>Din istoria Asociațiunii (1861-1888) .....</i>	106
George Barițiu	<i>Raportul Asociațiunii după 31 ani .....</i>	107
Werner Schaal	<i>Noua Bibliotecă Universitară a Universității „Lucian Blaga” – Die neue Universitätsbibliothek der Lucian-Blaga-Universität .....</i>	108
Ilarion Pușcariu	<i>Cuvântulă Presidială la deschiderea adunării generale a Asociațiunei transilvane, ținute la 10/22 și 11/23 Octobre a. c. în Năseudă .....</i>	109
Marin Diaconu	<i>Emil Cioran și Constantin Noica .....</i>	110
Marin Diaconu	<i>Emil Cioran și Nicolae Tatu .....</i>	111
Vasile Grajdian	<i>Preotul muzician Gheorghe Șoima .....</i>	112
Matei Pamfil	<i>Gustav Weigand și Asociațiunea .....</i>	113
Paul Brusanowski	<i>Mitropolitul Andrei Șaguna – o viață de sfințenie</i>	114
Paul Brusanowski	<i>Concepția canonică a mitropolitului Andrei Șaguna privind organizarea Ortodoxiei ecumenice și a poziției Mitropoliei românești din Transilvania și Ungaria .....</i>	115
Liliana Moldovan	<i>Deschideri antropologice în opera lui Emil Cioran .....</i>	116
Alexiu Tatu	<i>Arhivele Statului din Cluj în refugiu la Sibiu.</i>	

	<i>Documente de arhivă</i>	117
Mariana S. Țăranu	<i>Degradarea sistemului de învățământ, mass-media și persecuțiile religioase din Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice (1940-1941)</i>	118
Rodica Braga	<i>Despre condiția femeii –scriitor</i>	119
C. George Săndulescu	<i>Atitudinea Noica</i>	120
***	<i>Școala civilă de fete cu internat</i>	121
Elena Macavei	<i>Însemnări de călătorie în Scandinavia</i>	122
Corina Turcu	<i>Stil și gândire la Augustin Buzura</i>	123
Nicolae Balotă	<i>Cercul câinilor muzicanți</i>	124
Ion Taloș	<i>Franz Obert - cel mai de seamă etnolog ardelean din deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea</i>	125
Mircea Braga	<i>Mărirea și decăderea reportajului literar</i>	126
Mihai Augustin Racovițan	<i>Despre starea românilor din Ungaria dualistă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea</i>	127
Onuc Nemeș-Vintilă	<i>Pantheon național sau Istoria este morala care instruează prin exemple</i>	128
Constantin Chiriac	<i>Festivalul Internațional de Teatru de la Sibiu</i>	129
Iuliu Adrian Paul	<i>Enigma tăblițelor de la Tărtăria</i>	130

Emanuel PavelTăvală	<i>Enciclopedia ortodoxiei românești .....</i>	131
Ioan Seni	<i>Pagini din istoricul Despărțământului Astra Năsăud .....</i>	132
Silvia Pop	<i>Despărțământul Blaj al ASTREI (1870-2011) .....</i>	133
Doina Udrescu	<i>Rolul ASTREI în formarea unui patrimoniu artistic național .....</i>	134
Policarp Chițulescu	<i>Noi manuscrise - posibile autografe - aparținând monahului Gavriil Uric de la Neamț .....</i>	135
Lazăr Lădariu; Mariana Cristescu	<i>Dr. Eugen Nicoară – un Mecena al românilor mureșeni .....</i>	136
Mariana Cristescu; Lazăr Lădariu	<i>Despărțămintele Sighișoara, Târgu-Mureș și Târnăveni ale ASTREI .....</i>	137
Bogdan Andriescu	<i>Viața privată în Transilvania secolelor XVI-XVII .....</i>	138

Bogdan ANDRIESCU

Viața privată în Transilvania secolelor

XVI-XVII

Teză de doctorat-Rezumat *

Punctul de plecare decisiv al istoriei mentalităților, al studiilor consacrate exclusiv vieții private îl aflăm în „școala de la Annales”, în grupul de istorici francezi care au colaborat la prestigioasa revistă întemeiată de Lucien Febre și Marc Bloch. Școala s-a dezvoltat și s-a impus pe plan internațional, mai ales datorită faptului că istoricii mentalităților au fost profesori, au format elevi, și mai târziu au dirijat cercetările doctoranzilor la celebra „Ecole pratique des hautes etudes”. O întreagă pleiadă de profesori au deschis noi direcții în cercetarea lumii mediteraneene (Fernand Braudel), a civilizației occidentului medieval (Jacques Le Goff), a mentalităților medievale în curs de modernizare (Georges Duby), a formării culturii franceze moderne (Robert Mandrou), a Renașterii și a unor atitudini fundamentale din viața occidentalilor, precum frica și curajul (Jean Delumeau), a civilizației rurale și a raportului omului cu mediul ambiant (Emmanuel Le Roy Ladurie), a Europei clasicismului și a Luminilor (Pierre Chaunu), a atitudinilor în fața vieții și a morții (Philippe Aries, Michel Volvelle, Francois Lebrun). O serie de domenii au fost substanțial reînnoite, precum istoria cărții, suport și expresie a mentalității (Francois Furet, Daniel Roche). Toate expunerile teoretice amintesc „predecesorii” istoriei mentalităților, numele cele mai des

---

* Conferință susținută în data de 26 mai 2011

8..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

citare fiind cele ale lui Jules Michelet și ale lui J. Huizinga, cu *Amurgul Evului Mediu*.

În ceea ce privește stadiul cercetărilor realizate de specialiștii români vizavi de aspecte ale vieții private din Transilvania secolelor XVI-XVII îl putem aprecia ca fiind încă incipient. O analiză a problematicii legate de viața privată, corespunzătoare secolelor XVI-XVII, a necesitat consultarea mai multor izvoare istorice, cercetarea interdisciplinară fiind absolut obligatorie. În context, demersul privind elaborarea lucrării a presupus atât cercetarea izvoarelor istorice (documentare; narative-cronici, letopisețe; memorialistice; literare și epistolare) cât și a celor auxiliare istoriei (etnografie, antropologie, folclor, epigrafie, sigilografie). Rezultatele descoperirilor arheologice au constituit o sursă prețioasă de informații. De asemenea, cercetarea de teren, alături de cea a colecțiilor muzeale, reprezentative a constituit un important aport la realizarea lucrării. Cronicile și jurnalele săsești, maghiare și românești conțin o multitudine de amănunte legate de viața cotidiană. Scrierile cu caracter memorialistic sau epistolar se constituie de asemenea în prețioase izvoare documentare, contribuind într-o măsură ridicată la relevarea secvențelor semnificative ale vieții private. Statutele de breaslă, procesele verbale ale unor acțiuni de justiție, testamentele, s-au constituit și ele în importante surse documentare.

Referindu-ne la preocupările legate de ierarhia socială în epocă au fost numeroase. Au fost avute în vedere toate etniile și stările sociale. Mare parte a acestor lucrări au tratat această problemă strict din punct de vedere istoric, reliefând structura socială, dinamica modificărilor sociale, îndatoririle și drepturile fiecărui individ aparținător al unei clase în raport cu celelalte. Enunțarea constantă a caracterului divin al întregului sistem social de către umaniști, cronicari, de scrierile religioase (aparținând tuturor confesiunilor) s-a

aflat într-o măsură mai redusă în atenția istoriografiei. Toate scrierile epocii, atât cele având un caracter laic cât și cele profane au încercat să legitimizeze tripartiția socială, subliniind caracterul divin al acesteia. Stările sociale sunt legitimate prin voința divinității. De altfel, conceptul tripartiției sociale (cei care lucrează, cei care luptă, cei care se roagă) va cunoaște sub impulsul Reformei o serie de nuanțări care aveau în vedere conturarea unui tip social idealizat (de exemplu în cazul celor care lucrează se va constitui modelul ideal al iobagului, al servitorului, al meșteșugarului). Atât umaniștii cât și cronicarii au căutat în scrierile lor să creioneze portretul ideal al conducătorului, să puncteze principalele calități pe care ar fi trebuit să le cultive o persoană pentru a fi „un bun conducător”. Orice analiză pornea de la constatarea că un conducător este alesul lui Dumnezeu.

Problematika legată de instituția căsătoriei s-a aflat în centrul atenției în scrierile profane și laice. Atât legislația întocmită de autoritățile centrale cât și de cele locale a avut în vedere reglementarea instituției căsătoriei. Principalele coduri de legi (Tripartitul lui Werboczi, Statutele municipale ale sașilor, Constituțiile Aprobate) au statuat legi care reglementau instituția căsătoriei. De asemenea, magistratul orașelor, conducerea breslelor, ale domeniilor feudale au alcătuit reglementări legislative în acest sens.

Este de remarcat întrepătrunderea, legătura care a existat permanent între legislația civilă și cea bisericească. Astfel, atât instituțiile statului cât și cele ecleziastice au militat în favoarea instituției căsătoriei, considerată a fi cea mai importantă stăvilă în calea comiterii unor grave păcate. Atât cronicile, cât și jurnalele, săsești, maghiare sau românești abundă în informații care vizau reglementarea mariajelor. Problemele legate de acordarea divorțurilor, de bigamie, de incest, de vârsta propice realizării unor mariaje au stat în

10..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

permanenta atenție a scrierilor. Procesele verbale ale unor acte de justiție, însemnările unor cronicari ne dezvăluie înăsprirea legislației legată de cererile de divorț. Sub impactul Reformei acordarea acestora este mult diminuată.

Căsătoria reprezenta cadrul legal în care pasiunile carnale erau ținute în frâu. Din această perspectivă toate autoritățile locale (conducerile breslelor, a domeniilor feudale) au încurajat realizarea căsătoriilor. Astfel, documentele de breaslă ne relevă obligativitatea calfei de a se căsători pentru a deveni meșter. Comiterea unui act de desfrâu de către o persoană necăsătorită ar fi afectat grav onoarea breslei, a comunității de care aparținea. Pe anumite domenii feudale se percepeau taxe celor necăsătoriți, acestea revenind de regulă predicatorului comunității. De asemenea, căsătoria era o dovadă de netăgăduit a maturității la care a ajuns individul, a propriilor sale capacități de a-și întreține familia.

Considerentele de ordin financiar sunt argumente capitale atunci când are loc o înțelegere matrimonială. Acordul prealabil al părinților era absolut necesar în vederea realizării căsătoriei. S-au păstrat puține descrieri ale unor nunți, cea mai amplă și consistentă din punct de vedere al amănuntelor fiind cea consemnată de contele Apor Peter. Atât ceremonialul premergător evenimentului cât și cel al nunții propriu-zise erau respectate cu strictețe. Atrag atenția în mod special pregătirile minuțioase atât ale familiei cât și a tinerilor. Opulența alimentară era o constantă a nunților nobiliare. De asemenea, o atenție deosebită era acordată vestimentației, care trebuia să fie adecvată pentru un asemenea eveniment. În tradiția desfășurării unor nunți, erau nelipsite urările pe care tânărul le adresa proaspetei sale soții. Acestea aveau menirea de a creiona profilul moral ideal pe care o femeie trebuia să și-l însușească. Aceste discursuri se încheiau invariabil cu amenințarea cu pedepse corporale de către bărbat în cazul în care femeia nu s-ar fi conformat.

Documentele epocii, însemnările din cronică ne relevă efortul conjugat atât al autorităților civile cât și al celor ecleziastice de a pedepsi actele de desfrâu (al treilea subcapitol are în vedere păcatele carnale). Stârpirea unor astfel de păcate se află constant în centrul atenției. Toate actele legislative oglindesc acest fapt, pedepsele variind de la amenzi ridicate și supunerea oprobriului public până la execuție. Faptul că aceste pedepse nu sunt unitare, mai ales în cazul domeniilor feudale ne relevă percepția autorităților, a comunității vizavi de gravitatea unor asemenea fapte. De asemenea cuantumul amenzilor aplicate pentru astfel de acte în contextul mai larg al comiterii unor alte tipuri de păcate ne permite realizarea unei ierarhizări. Percepția privind nivelul gravității unor acte imorale, a urmărilor nefaste care ar fi afectat liniștea comunității determina și cuantumul amenzilor. Textele cronicilor abundă de informații privitoare la comiterea unor acte adulterine. În general, pedepsele care se aplicau în mediul urban erau execuțiile la moarte. Diferențele mari de vârstă dintre soți erau, în general, cauzele care conduceau la săvârșirea unor astfel de acte. Două procese verbale, reprezentative pentru mediul social sășesc și pentru cel maghiar ne dezvăluie resorturile care făceau posibil comiterea unor astfel de fapte.

Documentele epocii (acte oficiale, scrieri cu caracter istoric-memorialistic) probează existența fenomenului prostituției. Impunerea Reformei va conduce ca și în restul Europei la dispariția caselor de toleranță. Atât adulterul cât și prostituția erau asimilate cu actele de desfrâu, limita între cele două fenomene sociale fiind extrem de fragilă. Ambele erau considerate în aceeași măsură păcate capitale, fiind pedepsite însă în mod diferit de către autorități.

12..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

Actele emise de dietă, de magistratul orașelor sunt un prim indiciu în ceea ce privește existența fenomenului prostituției. În timp ce o persoană care a comis păcatul adulterului putea fi condamnată la moarte, o prostituată era pedepsită pecuniar. De asemenea, în statutele mai multor bresle au fost introduse reglementări prin care calfelor le era interzis frecventarea unor „locuri necuviincioase, la femei” în zilele de sărbătoare. În general, comiterea acestui păcat era sancționat cu excluderea persoanei respective din breaslă. În dese cazuri păcatul desfrâului era urmat de cel al pruncuciderii.

Forțarea fetei de a se prostitua de către părinți sau de rude ale acesteia este un fapt pe care nu l-am surprins în documentele istorice sau în cronici. Faptul că aceste acte reprobabile fac obiectul unor legificări este un indiciu sigur privind consumarea reală a acestora.

Atât legile civile cât și cele ale bisericii condamnau concubinajul, considerându-l o formă de desfrâu. Pedepsele erau aspre, mergând până la uciderea celor care au comis păcatul.

Condamnarea la moarte era rezervată celor care întrețineau raporturi sexuale incestuoase. Adeseori înainte de a fi uciși aceștia erau supuși torturii.

Toate actele legislative prevedeau pedepse aspre pentru cei care comiteau violuri. În general pedeapsa pentru viol era condamnarea la moarte.

În următorul capitol am avut în vedere o serie de păcate (injuriile, furtul, actele de violență, crima, sinuciderile) prin a căror gravitate existența familiei a comunității putea fi grav afectată. Acest fapt, în contextul în care păcatele oamenilor vor fi fără îndoială sancționate de divinitate.

Atât legile civile (ale dietei, magistratelor, breslelor), cât și cele bisericesti conțineau paragrafe importante prin care erau statuate pedepse împotriva celor care comiteau păcatul injuriilor, defăimării, jignirilor.

Statutele municipale ale sașilor din Transilvania conțineau mai multe paragrafe prin care erau pedepsiți cei care păcătuiau defăimând. Astfel, persoanei care i-a fost lezată onoarea prin adresarea unor injurii, se putea plânde instanței de judecată, aceasta obligând pe făptaș să redea persoanei vătămate onoarea și prin rugăminți de iertare, să înlătore orice supărare. Judecătorul avea deplină putere să fixeze pedeapsa pecuniară pe care acesta era obligat să o plătească.

Constituțiile Aprobate prevedeau pedepse aspre, mergând chiar până la cea capitală pentru cei care pângăreau numele lui Dumnezeu sau înjurau despre suflet.

Existau reglementări privind statuarea unei adevărate “poliții morale” (formată din juzi, jurați, comiți, vicecomiți, judecători regești) a cărei sarcină era să vegheze respectarea acestor hotărâri.

Atât cronicarii sași cât și cei maghiari consemnau faptul că, pedepsele divinității care au condus la instabilitatea economică a Transilvaniei s-au datorat și puternicei decăderi a moravurilor. Injuriile ocupau în acest sens un loc de frunte.

Trei sunt faptele care pot determina o schimbare profundă a conduitei morale: frica de Dumnezeu, educația și nu în cele din urmă interdicțiile impuse de etichetă.

Este demn de a fi semnalată o schimbare de atitudine a celor care condamnau prin scrierile lor acest păcat. Fricii de a fi pedepsit de către divinitate în cazul unui comportament reprobabil i se adaugă în secolul al XVII-lea și necesitatea ca, respectiva persoană să se supună unor reguli de comportament civilizate în relația cu ceilalți. Regulile impuse de etichetă încep să joace un rol tot mai important în schimbarea “moravurilor proaste”,

14..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

eliminarea unui limbaj plin de invective jucând un rol major. Deși timide asemenea schimbări, ele sunt de subliniat.

Satele secuiești dispuneau de statute care reglementau viața cotidiană a comunității, problemele legate de moralitate fiind în centrul atenției. În general, în toate statutele, defăimarea era pedepsită cu amenzi în bani sau corporal. Doar în caz de recidivă, cei care au păcătuit în acest mod, puteau fi și executați. În general, pe domeniile feudale cei care defăimau erau pedepsiți corporal. În ceea ce privește sistemul breslaș, inițial, jignirile se pedepseau cu amenzi în ceară, treptat generalizându-se cele în bani.

Actele de violență care degenerau în crime erau pedepsite în statutele municipale ale sașilor atunci când autorii acționau din motive josnice. În cazurile în care însă, cel care a omorât un om din întâmplare, urma să fie achitat de această acuzație. Identic era pedepsit și cel care a instigat la actele de violență. Integritatea corporală a individului era protejată prin reglementările legilor. Acestea stabileau sumele de răscumpărare care variau în funcție de partea corpului care a fost vătămată. Actele de violență conjugală în urma cărora unul dintre unul dintre soți era ucis erau pedepsite de regulă cu execuția, posibilitățile de răscumpărare fiind mai rare. Pe domeniile feudale sunt consemnate mai multe cazuri în care instanța de judecată îl elibera pe cel care a făcut crima în schimbul îniobăgirii acestuia. Verdictul instanței era întărit prin numirea a mai multor chezași care, sub povara unei sume de bani, garantau că acesta nu va fugi.

Un alt păcat strict reglementat de legislația în vigoare avea în vedere furturile. Dietele din secolele al XVI-lea s-au preocupat de aceste infracțiuni, tendința fiind aceea de a înăspri pedepsele. Astfel, dacă inițial comiterea unor furturi erau pedepsite cu amenzi sau cu supunerea persoanei vinovate oprobriului public, spre sfârșitul secolului cel care recidiva, chiar dacă valoarea

bunurilor furate era sub un florin, urma să fie executat. Constituțiile Aprobate din secolul al XVII-lea stabileau condamnarea la moarte a celor care recidivau. În general, pe domeniile feudale, condamnările la moarte erau acordate celor care furau vite.

O imagine sugestivă, vizând existența unui cod moral care trebuie respectat de toți indivizii ne este oferită de statutele de breaslă. Impunerea Reformei în orașele săsești a condus la anumite modificări în prevederile statutelor breslelor. S-a urmărit instituționalizarea moralei prin crearea unei adevărate „poliții morale”.

Onoarea se bucura de o protecție juridică deosebită. Era avută în vedere atât onoarea unui individ cât și a breslei în ansamblul său. Înviniuirea de minciună în lipsa unor dovezi lezau grav cinstea individului. Problemele discutate în cadrul breslei nu trebuiau divulgate nimănui, în unele statute interdicția fiind valabilă chiar și în cazul soțiilor. Toate statutele de breaslă prevedeau pedepse aspre celor care nu dădeau dovezi de respect față de cei mai în vârstă. Păcatele capitale, trufia, lăcomia și invidia erau combătute de toate statutele, fiind pedepsite pe măsură.

O serie de prevederi aveau în vedere comportamentul calfei în relație cu biserica. Astfel, erau pedepsite cu amenzi în bani atitudinile necuviincioase atât în biserică cât și în afara acesteia, absențele de la orele de religie, de la liturghiile ocazionate de sărbătorile religioase. Celor mai tineri le revenea sarcina de a se ocupa de procesiunile legate de înmormântare : ducerea mortului la cimitir, îngroparea acestuia. Grija față de cei morți se manifesta și prin celebrarea unor slujbe de patru ori pe an, slujbe plătite de breaslă. Conducerile breslelor au impus chiar și respectarea unor ținute vestimentare corespunzătoare, haina trebuind să se supună unor norme religioase și morale

16..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

care în toate cazurile atribuiam păcatul originar, goliciunii. Pe de altă parte, luxul, opulența vestimentară sunt condamnate atât de către biserică cât și de magistratul orașelor, fiind considerate dovezi de lăcomie, de înavuțire peste măsură. Cumpătarea trebuia să fie o constantă și în ceea ce privea alimentația. Toate statutele prevedeau măsuri de ajutorare a celorlalți în suferință, văduvei, meșterilor bolnavi.

Următorul capitol este dedicat percepției pe care individul, familia și în ultima instanță comunitatea o aveau vizavi de evenimente ieșite din comun. În această lume a secolelor XVI-XVII, aflată în criză, în care ființa umană era amenințată mereu de calamități și nenorociri de tot felul, credința, asiduu cultivată de Biserică, într-un Dumnezeu justițiar, care pedepsește pe cei răi și răsplătește pe cei buni, reprezenta un sprijin moral însemnat.

Dacă în fața calamităților provocate de oameni (războaie, jafuri, incendieri), omul mai păstra o speranță, având divinitatea alături, în fața semnelor concrete ale dizgrației și mâniei divine (epidemii, cutremure, fenomene meteorologice extreme) omul se găsea dintr-o dată singur și neajutorat, având împotriva un Dumnezeu mânios și copleșitoare forțe supranaturale. În această conștientizare a singurătății trebuie căutată cauza teribilelor spaime care animau mulțimile în această epocă de naștere a lumii moderne

Realitățile cotidiene veneau să confirme aceste prevestiri nefaste. Condițiile de viață aspre, ostilitatea unui mediu natural, cel mai adesea neprielnic, nenumăratele invazii, războaie, jafuri, toate acestea repercutate în climatul spiritual, dominat de autoritatea scrierilor sacre au făcut ca aceste apariții stranie și inexplicabile să devină prin asociații ilogice, soli ai unor forțe supranaturale, semne divine, menite să anunțe o pedeapsă de proporții,

împiedicând în același timp emanciparea gândirii de vechile clișee și stereotipii.

Sentimentul fricii, omniprezent în epocă, a indus o stare de insecuritate, de disconfort. Frica de forțele naturii dezlănțuite, frica de forțele superioare sau de agresiuni venite din spațiu, frica de un viitor incert, de primejdiile lumii de dincolo, au tulburat, au produs grave dezordini comunităților atât rurale cât și urbane.

Toate nenorocirile pe care Dumnezeu le trimite omenirii trebuie să fie o stavilă în calea păcatelor, au menirea de a păstra în suflet credința vie. O viață lipsită de griji va depărta cu siguranță pe credincios de divinitate. Din mila lui Dumnezeu, omul poate ieși victorios în lupta cu diferite flageluri trimise de acesta. El trebuie să mulțumească divinității prin rugăciuni, viața lipsită de păcate fiind cea care pe viitor l-ar putea feri de nenorociri.

Un prim nivel al insecurității este cel generat de ostilitatea unui mediu natural în care individul este constrâns să trăiască. Erau resimțite și considerate calamități fenomenele climaterice care depășeau o anumită limită (considerată normală), în care manifestarea lor prejudicia activitățile comunității (ploi torențiale, uragane, vijelii, inundații, grindină, secetă).

Perioadele de foamete care urmau războaielor sau ca o consecință a fenomenelor meteorologice extreme (ploi, secetă) produceau grave neajunsuri populației. Cronicile atât cele maghiare cât și cele săsești și românești abundă în descrieri ale efectelor tragice ale foametei care lovea principatul. Ravagiile provocate de foamete erau cu adevărat cutremurătoare fiind dese descrierile unor scene de canibalism.

18..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

O vreme cu furtună cu tunete și trăznete provoacă panică, fenomenul meteorologic fiind interpretat ca o posibilă apropiere a Judecării de Apoi. Asocierea acesteia cu imaginea potopului este sugestivă.

Din punct de vedere al efectelor distrugătoare, războaiele nimicitoare se alătură incendiilor. Acestea erau urmate aproape întotdeauna de îndelungi perioade de foamete. Arderea sau prădarea recoltelor cauzau mari neajunsuri oamenilor

Incendiile reprezentau una dintre calamitățile cel mai de temut și des întâlnite care loveau constant comunitatea

Mai mult decât epidemiile, a căror apariție poate fi prevăzută cu câteva luni înainte, mai mult decât inundațiile, de proporțiile cărora ne putem, în general da seama, cutremurele de pământ sunt dintre toate calamitățile cele care surprind în cel mai înalt grad. Seismele sunt de cele mai multe ori evenimente ce prevestesc apropierea Zilei de Apoi. Cutremurele surprind poate cel mai bine starea de panică a comunității, sentimentul solidarității diluându-se până la dispariție. Dezagregarea acestui sentiment ne relevă o comunitate unde individul, fiecare în parte, acționează sub imperiul instinctului de conservare.

Cutremurele sunt în general considerate răzbunări ale divinității nemulțumită de umanitate, ce anunță iminența Judecării de Apoi.

Alte fenomene naturale care s-au bucurat de descrieri pitorești au fost cele atmosferice și astronomice, aparițiile acestora provocând momente de spaimă și isterie colectivă de mari proporții. Eclipsese de Lună și de Soare înspăimântă comunitatea, frica fiind amplificată atunci când acestea se repetă într-un interval de timp scurt.

Deși în comparație cu eclipsele solare, erau fenomene mult mai puțin spectaculoase și eclipsele de Lună s-au bucurat de atenție din partea cronicarilor.

Cronicarii au manifestat cel mai mare interes față de apariția și dispariția cometelor. Prezența acestora era întotdeauna o prevestire a unei nenorociri. Interpretarea dată era mai variată. Astfel, apariția unei comete poate reprezenta un semn al unei viitoare decăderi și destrămări a familiei princiare. Anumite fenomene meteorologice extreme erau considerate urmări ale apariției unor comete : secetă prelungită sau inundații. Cometele erau prevestiri și ale unor războaie iminente. Cometa putea fi însă și cea care vestea o apropiată epidemie de ciumă. O altă explicație care era dată apariției unei comete avea în vedere apropierea, iminența Judecării de Apoi.

Boala se dovedește a fi, nu atât o pedeapsă dureroasă, cât o manifestare a bunăvoinței divine, deoarece suferind trupește pe lumea aceasta, omul își poate ispăși păcatele și dobândi astfel dreptul de a spera la mântuirea veșnică.

Această concepție despre rosturile bolii implica acceptarea recunoscătoare de către om a oricărei îmbolnăviri și renunțarea la lupta împotriva suferinței, întrucât grăbirea însănătoșirii ar părea să reducă șansele de răscumpărare a greșelilor

Bolile erau trimise de către divinitate pentru a pedepsi păcatele omenești. În cadrul acestora, ciuma a fost cea care a provocat cele mai mari pierderi de vieți omenești, spaima populației în cazul izbucnirii unei astfel de epidemii atingând cele mai înalte cote.

În acest context, ciuma a constituit în Evul Mediu unul din cele mai grave flageluri pentru omenire, a contacta boala echivalând cu o probabilitate ridicată de a muri. Perioadele de izbucnire și răspândire a bolii fiind atât de

20..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

frecvente, atitudinea omului în fața morții era una de resemnare, de împăcare cu soarta. Moartea era ceva familiar, intra în ordinea firească a lucrurilor. Astfel, din moment ce ciurma era trimisă de Dumnezeu, orice încercare de împotrivire era sortită eșecului.

Ciurma era prin excelență o pedeapsă a divinității, toate scrierile religioase ale tuturor confesiunilor împărtășind acest concept.

Marea dilemă în care se aflau sufletele morților de ciurmă era faptul că urmau să fie înmormântați la groapa comună, uneori în afara cimitirelor, lipsiți de asistența preotului și a ultimei împărtășanii. În lipsa acestor servicii religioase, spaima de a nu beneficia de „Viața de Apoi” după „Marea Judecată” se amplifică

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, apar primele măsuri vizând diminuarea răspândirii ciurmei. Inițiate de biserică și de autoritățile conducătoare ale orașelor, la început firave, acestea se vor generaliza, prinzând mai multă consistență în secolul următor.

Deși curentul raționalist câștiga tot mai mult teren, în special începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, credința că ciurma este o pedeapsă a divinității era puternic înrădăcinată.

O altă amenințare pentru comunitate îl constituie străinul. El este perceput ca putând fi cel care aduce molime, o fiscalitate excesivă, o dislocare a unor obiceiuri cutumiare. Imaginea soldatului vine să completeze aceste amenințări

Imaginea turcului provoacă cele mai puternice spaime, amenințarea pașalâcului la nivelul psihologiei colective fiind presantă, paralizantă

Categoriile marginalizate ale societății (handicapații, vrăjitoarele, țigani) sunt un permanent pericol la adresa securității unei comunități. Simpla

lor prezență poate provoca mari nenorociri (ciumă, cutremure, apel la forțele malefice).

Spectrul influențelor nefaste de care o vrăjitoare putea fi acuzată iar apoi executată era extrem de larg. Puterea sa negativă era îndreptată împotriva unui individ sau chiar a unei comunități. Provocarea unei boli, a unei infirmități, a impotenței soțului, a unei mortalități crescute în rândul animalelor, toate sunt puse pe seama vrăjitoarei. Practicând magia neagră, se considera că aceasta a intrat într-o relație cu diavolul.

Una dintre “plăcerile” majore ale unei vrăjitoare consta în îmbolnăvirea sau chiar moartea animalelor domestice. Cauza bolilor se putea datora prezenței forței demonice, practicile vrăjitoarești integrându-se acesteia. Rețetele preparării otrăvurilor numai cineva posedat le cunoștea. Vrăjitoarea, având sufletul posedat de diavol, poate provoca prin blestemul rostit chiar și moartea individului. La fel de larg era și spectrul celor care puteau fi acuzați de practicarea vrăjitoriei. Astfel, nu erau feriți de acuzații de vrăjitorie nici membrii comunității clericale

Anumite întâmplări stranii, neobișnuite, care s-au petrecut în afara granițelor Transilvaniei sunt adesea subiecte de discuții între cetățeni ai orașului. Fiind repovestite și iarăși repovestite aceste fapte sunt subiecte preferate, fiind dezbătute pe larg în cercuri de prieteni. Acesta era și unul dintre motivele pentru care cronicarii scrupuloși le consemnează.

Atât autoritățile laice cât și cele civile, au încercat să îmbuneze divinitatea hotărând o serie de reglementări în acest sens. Cele mai des amintite măsuri în acest sens, aveau în vedere fixarea unor zile de post, organizarea unor liturghii speciale pe care toată populația principatului sau

22..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

doar a unui oraș era obligată să le respecte. Adeseori, asemenea reglementări erau însoțite de pedepse de ordin financiar pentru cei care le-ar fi încălcat.

Ultimul dintre subcapitole tratează trei mari teme: moartea, înmormântarea și Judecata de Apoi

Problematica morții în disciplina ecleziastică și socială se reflectă în măsurile referitoare la înmormântări și cimitire.

Au fost fixate și două tipuri de pedepse: excluderea din comunitatea religioasă și politică a celor vii și înmormântarea lor în afara cimitirului. Aceste două reglementări pedepseau două tipuri de păcate, primele care scandalizau comunitatea politică fără a atinge însă credința și cele care scandalizau comunitatea religioasă, mergând până la respingerea acesteia. Dacă în primul caz, individul era izolat din punct de vedere social, cea de-a doua excludere presupunea practic o definitivare a acesteia, mai mult, mortul decade din calitatea de om, fiind înmormântat precum un animal și împreună cu animalele.

Refuzul de a împărtăși muribundul ca și înmormântarea în cimitire speciale definitivau izolarea individului păcătos. Gravitatea acestei pedepse poate fi înțeleasă ținând cont de caracterul social al morții din această perioadă. Astfel, atât în mediul rural cât și în cel urban moartea se petrece în public, mortul și muribundul nefiind lăsați singuri, aceștia fiind înconjurați adesea nu numai de membrii familiei ci și de către cei ai comunității

Participarea comunității la înmormântare a fost asigurată prin vecinătăți. Participarea membrilor vecinătății la înmormântarea unuia dintre membri sau a membrilor familiei acestuia era obligatorie. Orice încălcare a acestor reguli era pedepsită prin amenzi.

Fiecare societate avea cimitirul propriu, pe care îl îngrijea și îl curăța. Părintele aflat în fruntea societății desemna persoanele care se ocupau de

săparea mormintelor, care confecționau sicriile și trimitea din casă în casă tabla cu data și ora înmormântării. Regulamentul pedepsea cu severitate pe cei care lipseau de la înmormântare

În același context, din punct de vedere al modului în care individul moare putem identifica mai multe paliere. Un prim palier are în vedere modul în care individul trece în neființă, putând sesiza astfel moartea comună și cea urâtă și vulgară.

Moartea comună normală nu vine pe furiș, chiar dacă ea este accidentală în urma unei răniri sau reprezintă efectul unei emoții prea mari. Caracterul său esențial era acela de a lăsa răgazul avertismentului. Semnele cel mai adesea invocate pentru anunțarea unei morți apropiate în Evul Mediu erau simptome pe care le-am numi astăzi naturale: o constatare banală la nivelul simțurilor, fapte comune și familiare din viața cotidiană. Anumite presentimente aveau un caracter miraculos. Faptul că moartea se făcea anunțată era un fenomen absolut natural, chiar și atunci când era însoțit de minuni. A evita avertismentul morții însemna chiar a te expune ridicolului.

Moartea „urâtă și vulgară” nu era doar cea subită și absurdă ci și cea clandestină, fără martori sau ceremonie, aceea a călătorului aflat pe drum, a înecatului în râu, a necunoscutului al cărui cadavru e găsit la marginea câmpului sau a vecinului lovit din senin. Nu contează faptul că acesta era nevinovat. Moartea subită îl stigmatizează, capătă aproape conotațiile unui blestem

Moartea care survine în urma aplicării unor chinuri fizice, a torturii, înspăimânta în cel mai înalt grad. În acest sens, celui care urma să-și se curme viața trebuia să beneficieze de o moarte demnă. O moarte înjosoare ar fi

24..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

afectat nu numai memoria celui decedat, dar ar fi fost și o umilință pentru întreaga sa familie.

În cadrul săvârșirilor din viață violente, sinuciderea ocupa un loc distinct. Erau stigmatizați de către comunitate nu numai cei care se sinucideau ci chiar și familiile acestora.

O persoană care își puna capăt zilelor era cu siguranță “stăpânită de diavol”.

Pe un alt palier, moartea înfricoșă individul nu prin prisma trecerii dincolo, cât mai ales prin finalitatea drumului: Raiul sau Iadul

Cele mai ample și minuțios descrise înmormântări sunt cele care au avut în prim plan nobili ai Transilvaniei. Înmormântările sunt, prin efortul material pe care îl presupun, mai degrabă niște evenimente mondene, desfășurate sub pretextul unor rituri de trecere, legitimate religios. Moartea și înmormântarea membrilor mării nobilimi erau, în același timp și evenimente politice. Două scrieri, cele ale nobililor Apor Peter și Wesselenyi Istvan ne oferă cele mai numeroase amănunte legate de o înmormântare. Înmormântarea propriu-zisă a fost amănunțit organizată: cortegiul funerar, privegherea, despărțirea de mort, pomana.

Cimitirele așezate până în prima jumătate a secolului al XVI-lea în interiorul orașului încep să fie mutate în afara incintelor acestora.

Una din prerogativele ctitorilor era aceea de a fi înhumați în interiorul bisericii. Mai apoi, chiar urmașii acestora au avut astfel de pretenții. Fenomenul înmormântării în interiorul bisericii își face apariția în Transilvania secolului al XVI-lea

De-a lungul acestor secole mesajul transmis prin intermediul omileticii funebre s-a structurat pe trei paliere: realitatea morții, care obligă la o interogație permanentă asupra sfârșitului inevitabil, incert și iminent al

fiecăruia, contrastul între soarta post-mortem a păcătoșilor și cea a dreptilor, necesitatea pentru a fi mântuit a unui comportament autentic creștin, pocăința și milostenia având un rol central.

O constantă a discursului prediciei funebre ne este dată de relația dintre moarte și păcatul originar. Comiterea păcatului originar este cauza tuturor relelor care se abat asupra omenirii.

O rezonanță ridicată în sufletul creștinilor l-a avut, cu siguranță, motivul memento mori, care avea în vedere atât nestatornicia și deșertăciunea vieții pe de o parte, ca și veșnicia morții pe de altă parte.

Tema egalității tuturor în fata morții ne apropie de zona dansului macabru, atât de des întâlnită în textele de sorginte occidentală.

Egalitatea în fața morții nu va fi decât un preambul, pentru egalitatea în fața Judecării de Apoi, cea care va fi proba supremă a dreptății lui Dumnezeu.

O altă componentă a discursului funebru avea în vedere posibilitatea celor vii de a ajuta sufletele morților. Adeseori, acesta devenea un îndemn pentru părăsirea păcatelor și ducerea unei vieți cât mai apropiată preceptelor creștine.

Între cele care pot ajuta sufletul celui mort nu se numără plânsul și protestele împotriva morții. Toate acestea pot mânia divinitatea.

Zădărnicia vieții, nesfârșita nevoie de dreptate a spiritului uman, certitudinea morții, tristețea despărțirii, teama de necunoscut, nevoia de a găsi un sprijin, sunt deci elemente nelipsite în cuprinsul predicilor.

Secolele XVI-XVII cunosc o abundență a textelor conținând legende apocrife. Circulația acestora are loc în special în mediul ortodox. Ele descriu chinurile îngrozitoare la care sunt supuși cei care, păcătuiind, ajung în infern,

26..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

dar și viața plină de fericire a celor care cu credință în Dumnezeu, vor trece pragul Raiului.

În pictura murală din Transilvania programul escatologic este reprezentat prin următoarele compoziții: Majestas Domini, însoțit de cei doisprezece apostoli, Judecata de Apoi, Arhanghelul Mihail cântărind sufletele, Maica îndurătoare, Parabola celor zece fecioare, Sfântul Cristofor.

Reprezentarea Judecății de Apoi în pictura de frescă constituie un permanent memento mori, având o funcție moralizatoare precisă. În Transilvania, scena este localizată fără excepție în navă, fiind evidentă o anumită preferință pentru peretele estic.

Un alt palier în care putem identifica scena Judecății de Apoi este reprezentat de către gravurile existente în cărțile religioase. Scena cea mai frecventă care aduce în prim plan Judecata de Apoi este cea cunoscută sub numele de Deisis, Isus Hristos fiind înconjurat de Sfântul Ioan Botezătorul și de Sfânta Fecioară.

Însemne și scene având valențe escatologice, pot fi întâlnite și pe pietrele funerare. Majoritatea datează din epoca postreformă. Noile confesiuni dezvoltă tot mai pregnant cultul morților. Nu era altceva decât reversul interdicției venerării relicvelor.

În cel de-al patrulea capitol vom avea în vedere spațiul intim, privat al locuinței. Epoca poate fi caracterizată drept una în care mutații importante în domeniul planimetriei, materialelor de construcție, sistemelor de acoperire, de încălzire, de iluminare, a pieselor de mobilier noi care ilustrează creșterea nivelului de confort, pot fi sesizate atât în ceea ce privește locuința nobiliară și cea patriciană. La celălalt pol, locuința tradițională, de tip rural, cunoaște transformări mai puțin evidente.

Tipul de plan cel mai frecvent folosit pentru locuințe (sași-mediul rural) este cel cu două încăperi în filă, având acces comandat de pe un pridvor deschis, cu soclu de zid, balustradă și stâlpi de lemn. În dese cazuri acesta are și un spațiu destinat cămării, de multe ori folosită și ca bucătărie de vară. Locuințele au pivnițe, fie parțiale, fie sub toată suprafața casei. Pereții din piatră păstrează compartimentarea parterului. Cel mai vechi tip de acces este cel reprezentat de gârliciuri separate.

O notă aparte în planul interioarelor de locuit corespunzătoare perioadei studiate revine arhitecturii nobiliare. Cu ultima treime a secolului al XVI-lea începe perioada de înflorire a arhitecturii nobiliare (castelele nobiliare de la Aghireș, Cetatea de Baltă, Criș, Deva, Dumbrăveni, Iernut, Mânăstirea, Medieșu Aurit, Oradea, Racoș, Șimleu Silvaniei, Vârghiș, Bonțida).

Din punct de vedere al structurii încăperilor se pot observa câteva puncte comune, tinzând către o uniformizare a acestora. Astfel, parterul castelelor era, în general, destinat locuințelor servitorilor și dependențelor. Încăperile principale se aflau întotdeauna la etaj. De obicei, în centru, se afla camera de oaspeți, sau așa numitul pridvor, care era așezat în axul clădirii și era adeseori dezvoltat, având forma unui vestibul, cuprinzând și scara principală. Într-o parte a acestuia se afla încăperea stăpânului, iar în cealaltă, a soției, din care se deschidea apoi cea a fetelor. Încăperea stăpânului și cea a soției erau doar arareori direct legate între ele, lipsind în acest sens pridvorul. Tot la etaj se găsea, de obicei, și capela castelului

În perioada de declin a arhitecturii nobiliare curiile devin principalele lucrări. Acestea aveau rar etaj, sau un parter ridicat pe un demisol, regula generală fiind clădire cu parter, eventual cu un subsol. Pe lângă tindă și cămară, clădirea mai cuprindea, cel puțin, încă două camere. Existau însă

28..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

construcții care aveau și șase sau chiar mai multe încăperi. Camerele erau, de obicei, înșirate una lângă alta, câteodată pe ambele părți

Fie că erau din lemn sau din piatră, casele orășenești din perioada prerenascentistă, în general erau construite adosat una celeilalte, pe parcele alungite de teren, cu un front îngust spre stradă, cu o trecere strâmtă, din stradă în curte. O pivniță, o cameră spre stradă, în spatele ei alta, bucătărie, iar în spatele acesteia o a treia cameră, spațioasă și o cămară. Astfel așezate, acestea comunicau între ele direct. Curtea casei era îngustă respectând forma alungită a casei. Acest tip de casă nu se deosebea prea mult de cea sătească, din care deriva.

Începând cu secolul al XVI-lea, casele patricienilor devin mai spațioase. Parterul era, de obicei, un depozit de mărfuri sau o prăvălie. La etaj, se aflau camera principală, bucătăria și camerele de dormit. Acoperișul majorității caselor era din șindrilă, mai rar din țiglă.

Se poate afirma că, la finele deceniului patru al secolului al XVI-lea, noua arhitectură a patriciatului orașului transilvănean era pe deplin formată. Acest nou tip de casă era construit de obicei cu parter și etaj, având câteodată și o cameră la etajul al doilea. Nu se cunoaște nici un exemplu de casă urbană din Renașterea transilvăneană în trei caturi. Casa era așezată pe un lot de teren îngust și lung, care se întindea de obicei între strada principală, de unde se făcea accesul principal și o străduță secundară, în spate, prin care se făcea circulația în gospodărie. Clădirea era așezată cu latura ei lungă lângă marginea terenului, dând astfel naștere unei construcții având planul în forma literei L. Prin fațada principală, se practica o trecere carosabilă boltită (așezată de obicei într-o parte, rar în centrul fațadei) deasupra căreia continua etajul.

Parterul era ocupat de un depozit de mărfuri, de un atelier sau de o prăvălie. Restul parterului cuprindea, de obicei, încăperile servitorilor, înșirate

una lângă alta, pe latura lungă a clădirii. Etajul cuprindea spre stradă o cameră principală, bucătăria și dormitoarele.

O constantă a evoluției arhitecturii civile din orașele Transilvaniei în secolele XVI-XVII are în vedere înmulțirea locuințelor zidite.

Dacă facem o paralelă între interiorul patriciatului din Transilvania și cel din Vestul Europei, primele apar mai modeste. Dacă mutăm aceasta comparație, luând ca punct de reper interiorul nobiliar transilvănean, cele ale patriciatului pot sta alături de acesta, nefiind cu nimic mai prejos, în privința exigențelor de confort.

Paturile, scaunele, și lăzile erau principalele piese de mobilier, cel mai des atestate în documente. Lada era o piesă mobilă, unde se păstrau hainele și lenjeria de pat. Numai începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea dulapurile înlocuiesc aceste lăzi.

În țările Europei occidentale progresele alfabetizării, circulația mai intensă a scrierii, tipărită sau în manuscris, răspândirea lecturii efectuată în tăcere care instaurează un raport solitar și secret între cititor și carte, erau tot atâtea transformări hotărâtoare care trasau de o manieră inedită granița dintre acțiunile culturale ale forului privat și cele ale vieții colective. Toate acestea încep să se înfiripeze timid în Transilvania secolelor XVI-XVII. Un prim palier în acest demers are în vedere gradul de alfabetizare, atât al populației masculine cât și a celei feminine. Din păcate, datele culese din documentele istorice, din cronică nu ne oferă o imagine clară, exactă, legată de acest aspect. Informațiile sunt disperate, permițându-ne să tragem puține concluzii.

Scriitorii umaniști nu oferă date exacte privind gradul de alfabetizare (proporția) al celor patru națiuni, al populației urbane sau rurale. Umaniștii vor fi însă printre primii care vor elabora programe de alfabetizare, educaționale.

30..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

În reglementarea privind funcția școlilor, Honterus îndemna pedagogii să-i învețe pe elevii care știu să citească și să scrie

Olahus pune accentul pe operațiunea de învățare a cititului de către elevi, nefăcând nici un fel de referiri legate și de dobândirea cunoștințelor necesare pentru a putea și scrie.

Deprinderea de a citi și a scrie apare în cea mai mare măsură ca o consecință a Reformei, prevederile doctrinelor protestante legate de necesitatea de a dobândi cel puțin cunoștințele primare de fiecare individ, fiind extrem de explicite. A ști să citești și să scrii sunt cele două coordonate care apar în toate programele de alfabetizare, “strictul necesar” pentru orice individ, indiferent de promotorii acestora, instituții civile sau religioase.

Atât autoritățile civile, centrale sau locale, cât și cele religioase au încercat ridicarea nivelului cultural al populației românești, înființarea unor școli fiind una din cele mai importante măsuri în acest sens. Din punct de vedere al cunoștințelor pe care elevii urmau să le dobândească, strictul necesar era același, respectiv „a citi și a scrie”. O dată dobândite aceste cunoștințe, elevilor le se deschidea posibilitatea studierii scrierilor religioase, aceasta în numele procesului de catehizare, promovată intens în special de către calvini.

Mai multe reglementări din statutele vecinătăților au avut în vedere problema școlarizării. Astfel, era statuată obligația părinților de a-și înscrie copiii în cadrul unei școli, magistratul luându-și răspunderea de a sprijini financiar pe cei mai săraci. Acestei reguli trebuia să i se supună atât băieții cât și fetele,

Sub patronajul principesei Suzsana Lorantffi ia ființă școala românească de la Făgăraș. Această va fi cea care va emite instrucțiunile de funcționare, programul pedagogic. Profesorii români trebuiau să fi absolvit o școală reformată maghiară, să cunoască a scrie și a citi foarte bine limba

română. În ceea ce privește programul școlar, acesta era axat pe însușirea unor cunoștințe religioase, considerate indispensabile atât pentru a deveni cărturar cât și pentru a forma oameni cu o moralitate ireproșabilă

Un alt posibil indicator legat de gradul de alfabetizare al populației principatului îl reprezintă producția de carte, frecvența înființării de biblioteci, mărimea acestora. Preponderența cărților de factură religioasă de pe piața de carte a principatului este un fapt de necontestat. În cadrul acestei producții de carte, un rol capital în însușirea cunoștințelor privind scrisul și cititul a revenit psaltirilor.

Psaltirea, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea era una din cele mai răspândite cărți de cult. Pe lângă faptul că era folosită în serviciul divin, aceasta slujea și ca manual pentru învățarea scrisului și cititului, mai ales în școlile bisericești. Astfel, în secolul al XVI-lea din cele 44 de tipărituri chirilice ieșite de sub teascurile tiparnițelor din Transilvania și Țara Românească, zece reprezentau diferite ediții slave de psaltiri. Acest număr este depășit doar de cel al diferitelor ediții slave, slavo-române și românești ale celor patru Evanghelii

Un alt indicator al gradului de alfabetizare îl reprezintă însemnările de pe cărți ale proprietarilor. Mare parte a acestor însemnări au fost realizate pe cărțile religioase și au un caracter testamentar.

Moda întreținerii unei corespondențe constante cu alte persoane începe să se înfiripe. Ceea ce conferă un statut special unui astfel de tip de corespondență era caracterul intim al informațiilor.

După moda epocii bibliotecile mari transilvănene aveau un profil enciclopedic. Interesul intelectual predilect al posesorului determina de asemenea profilul bibliotecii : cărți de științele naturii, filosofie, geografie,

32..... **Conferințele Bibliotecii ASTRA**

filologie, medicină, teologie, beletristică. Intrau în categoria bibliotecilor mari cele care depășeau un număr de 25 de volume. Cele mai numeroase informații sunt legate de bibliotecile care au aparținut principilor. Pentru secolul al XVII-lea se cunosc cinci biblioteci particulare aparținând principilor Transilvaniei. Partea teologică era preponderentă

Trecerea de la familia medievală la cea modernă a fost lentă și ea s-a realizat încă din secolul al XVII-lea prin asumarea celei de-a treia funcții a familiei, cea educațională.

Tipăritura „Cărare pre scurt” a lui Ioan Zoba din Vinț pare a fi prima carte care prevedea respectarea unor reguli de comportament foarte stricte în relațiile cu ceilalți. Practic asistăm la formularea primelor noțiuni de civilitate, cele care vor pune apoi baza pedagogiei “bunelor maniere”.

Scurtele perioade de liniște și de calm care au marcat principatul Transilvaniei în cele două secole, au prilejuit, atât în cazul patricienilor și mai ales a nobililor, “descoperirea” unor noi modalități de petrecere a timpului liber.

Organizarea unor partide de vânatoare continuă să suscite interesul nobilimii, fiind una dintre activitățile preferate. La curțile princiare și ale marii nobilimi se organizau frecvent mari vânători. De altfel, în rândul personalului angajat al curților princiare sau ale nobilimii mari găsim și maiștrii vânători, vânători, dresori sau îngrijitori de câini, păsărari. Vânătorile princiare sunt consemnate atât în relatările călătorilor străini cât și în jurnalele principilor transilvăneni

Prin prevederile lor, statutele tuturor breslelor din Transilvania au impus membrilor lor un program de muncă strict, reglementând petrecerea timpului liber într-un mod identic. Orice derapaj de la acest cod de comportament era pedepsit cu amenzi (în bani sau produse), abaterile grave

fiind sancționate chiar cu excluderea din breaslă. În acest context statutele sancționau două tipuri de abateri: nerespectarea programului de muncă și lipsa nemotivată a acestora de la lucru. Comparativ, putem remarca numărul mult mai ridicat al articolelor ce se referă la cea de-a doua abatere, respectiv lipsa nemotivată a calfelor și a ucenicilor de la munca zilnică.

Textele statulelor de breaslă ne permit să identificăm două modalități de petrecere a timpului liber: practicarea jocurilor de noroc și participarea membrilor breslelor la diferite adunări, oșpețe care aveau loc la date prestabilite sau la sfârșitul de săptămână (în toate aceste cazuri sunt dese referirile la statuarea unor anumite restricții vizavi de cantitatea de alcool care se putea consuma).

Jocurile de noroc practicate de către toți membrii breslelor (meșteri, calfe, ucenici) erau: jocul de cărți, jocul cu zaruri, jocul „pietre în groapă”, popice și șahul. În general, statutele de breaslă nu interziceau practicarea jocurilor de noroc, condiționând însă participarea de anumite reguli care trebuiau respectate.

O primă regulă avea în vedere suma maximă de bani permisă pentru a fi pariată. Practicarea jocurilor de noroc era strict reglementată, suma de bani care ar fi putut fi pariată fiind limitată la o jumătate de florin.

A doua regulă care trebuia respectată avea în vedere limitarea cantității de alcool care se consuma cu aceste ocazii.

O altă regulă se referea la locația în care era interzisă practicarea jocurilor de noroc: curtea bisericii, piețele publice ale orașelor.

Ultima regulă care trebuia respectată avea în vedere atât statutul social cât și cel confesional al partenerilor jocurilor de noroc

34..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Mărturiile legate de practicarea jocurilor de noroc de către diferiți angajați ai domeniilor feudale sunt răzlețe (în cazul de față fiind vorba de biliard). Astfel, în inventarul cetății și domeniului Șimleului din 1594, în încăperea exterioară a bastionului, în apropierea „casei” interioare destinată provizorului este menționată „...o masă lungă cu postav de joc italianesc...iar în încăperea de sub turn 2 tacuri”.

O altă modalitate de petrecere a timpului liber consta în organizarea unor adunări ale breslelor. Statutele de breaslă ne permit să identificăm prilejurile care făceau posibil organizarea unor asemenea adunări. Astfel, adunările periodice ale membrilor breslelor sunt consemnate în mai multe asemenea statute.

Majoritatea statutelor de breaslă conțineau prevederi prin care, cei care doreau să facă parte din breaslă sau să acceadă la funcții superioare erau datori să ofere breslei un ospăț. Cel care dorea să se angajeze trebuia să ofere, pe lângă o sumă de bani și un ospăț. În general, ucenicul trebuia să ofere, împreună cu meșterul la care urma să învețe meseria, acest ospăț, împărțind, în mod egal, cheltuielile. Mare parte a acestor reglementări nu oferă amănunte legate de sortimentele alimentare, cantitatea de alimente care urmau să fie oferite membrilor breslei.

Un alt prilej de întâlnire a membrilor breslei îl constituia efectuarea lucrării de meșter a calfelor. Majoritatea statutelor conțin reglementări prin care obligă calfele să ofere un ospăț cu această ocazie. Spre deosebire de detaliile pe care le cunoaștem, legat de ospățul pe care ucenicul trebuia să-l ofere, despre cel al calfelor dispunem de mai multe amănunte. Acestea au în vedere : valoarea financiară a ospățului, cantitatea de băuturi alcoolice permisă a fi consumată, varietatea sortimentelor culinare. Ca și în cazul ospetelor

oferite de ucenici, și în cazul calfelor, reglementările cele mai numeroase au în vedere cantitatea de vin permisă a fi consumată de membrii breslei

Alte ocazii de întâlnire a membrilor breslei erau ospetele oferite de soția, fiul sau fiica unui meșter care aveau drept întreg de breaslă. Detaliile legate de componența sortimentelor alimentare care urmau a fi consumate sunt însă extrem de sumare

Alte prilejuri de organizare a unor ospățuri erau plecarea sau venirea unei calfe în/din călătorie.

Un alt motiv care conducea la organizarea unui ospăț era căsătoria unei calfe înainte de executarea lucrării de meșter

Căsătoria unei calfe după efectuarea lucrării de meșter putea reprezenta un prilej pentru organizarea unui ospăț

Un loc aparte în ceea ce privește organizarea breslelor din Transilvania este ocupat de reglementările care au în vedere, exclusiv, activitatea calfelor. Mare parte a acestor articole reglementează, cu strictețe, petrecerea timpului liber a acestora. Cele mai importante aspecte avute în vedere erau : obligativitatea calfelor de a fi prezente la adunările periodice (în cele mai multe cazuri), comportamentul calfelor, limitarea consumului de alcool, pedepsirea actelor de indisciplină, adoptarea unei ținute vestimentare adecvate, condiționarea participării calfelor la adunările altei frății, limitarea duratei de timp în care aceste adunări se puteau desfășura

Plimbările solitare sau împreună cu persoana dragă pe străzile orașului sau în grădina special amenajată, încep să devină o constantă aproape zilnică pentru mulți din locuitorii principatului.

36..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Grădina se va impune tot mai pregnant ca un spațiu destinat exclusiv activităților private: plimbări solitare, loc de întâlnire al îndrăgostiților, al prietenilor apropiați, de familie.

În context, întâlnirile cu prietenii prilejuite de invitații la masa de prânz sau de cină, contribuie într-o măsură ridicată la întărirea legăturilor de prietenie, concordie între vecini, rude, cei apropiați. O pondere tot mai însemnată în petrecerea timpului liber începe să fie deținută de organizarea unor baluri.

Vizitele de curtoazie sunt tot mai des pomenite în scrierile cronicarilor.

Moda redactării unor jurnale în care individul consemnează zilnic cele mai importante evenimente personale, apăruse în Occidentul medieval încă de la începutul secolului al XVII-lea. Referirile la evenimentele politice, sociale, sunt realizate în măsura în care acestea afectau în mod direct existența cotidiană a individului. În cadrul acestor însemnări, având un caracter intim, „problemele inimii”, dragostea pentru femeia iubită, ocupă un loc important. Din acest punct de vedere lucrarea contelui Bethlen este una de pionierat în ansamblul scrierilor memorialistice din Transilvania. Lucrarea este redactată sub forma unor scrisori, trimise unei doamne imaginare (influența franceză este evidentă, asemenea scrieri fiind mult gustate de publicul cititor). Cronicarul se confesează acesteia, descriindu-i în detaliu, chinurile fizice și psihice pe care le îndură ca urmare a iubirii neîmpărtășite a unei tinere. Sinceritatea confesiunilor, scrupulozitatea de care dă dovadă în descrierea celor mai intime amănunte sunt constante pe parcursul întregii lucrări.

Am avut în vedere consultarea a trei calendare săsești corespunzătoare anilor 1644, 1686 și 1707. Motivul acestui demers l-a constituit identificarea atât a punctelor comune și a celor care le deosebesc. În general toate aceste calendare erau structurate cuprinzând mai multe capitole: partea calendaristică;

preziceri astrologice vizavi de recoltă, de “război și pace”; “cronica diferitelor întâmplări”; o însemnare a târgurilor care urmau a avea loc în anul respectiv. Modul în care erau realizate previziunile legate de viitoarea recoltă, respectarea unor norme alimentare care să asigure păstrarea sănătății individului au reprezentat în evoluția acestui tip de calendare coordonate de bază, constante, puțin schimbătoare. Impactul unor asemenea calendare era ridicat în special asupra populației germane. Însă chiar din titlul acestora descoperim faptul că acestea erau destinate a fi folosite și dincolo de meleagurile transilvănene, acestea fiind alcătuite pentru a fi consultate și de către populația din “Ungaria, Transilvania și locurile învecinate.

O alta componentă a acestor calendare avea în vedere anumite sfaturi care trebuiau urmate de către agricultori pentru respectarea unor norme alimentare zilnice, care să nu pună în pericol sănătatea individului, cumpătarea jucând rolul precumpănitor

Aceasta virtute a fost de altfel și în centrul preocupărilor tuturor umaniștilor.

Un elogiu adus cumpătării îl putem regăsi și în operele mai multor cronicari.

Previziunile legate de bolile care pot lovi populația Principatului erau extrem de punctuale. Respectarea strictă a unor norme de alimentație corecte putea opri boala.

În perioada Principatului, alimentele de bază pentru aproape toate categoriile sociale erau carnea, pâinea, vinul. Atât în mediul rural, cât și în cel urban, oamenii de rând preferau terciurile, făcute din diferite cereale și sosurile. Acum, încep să domine gusturile de acru și dulce; în mâncăruri se folosesc mai ales condimentele verzi.

38..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Carnea este alimentul de bază pentru toate categoriile sociale, pentru toate etniile Principatului.

Socotelile orașului Cluj (pentru secolele XVI-XVII) ne relevă amănunte bogate referitoare la alimentele și băuturile pe care solii munteni și moldoveni le primeau din partea orașului, pe perioada găzduirii lor. Alimentele și băuturile care li se oferă sunt înregistrate atât cu prețul lor cât și cu cantitățile consumate.

În ceea ce privește carnea și preparatele de carne, aceste socoteli consemnau: găini, uneori fierte în zeama de varză, măruntaie; pui de găină, găște și măruntaie de găște, rațe și boboci de rață; miei, oi, berbeci; vaci, măruntaie și intestine; vițel; iepure, pulpa de iepure; țapi, porci; cârnați, caltaboși, slănină “nouă” și “râncedă” (probabil afumată); carne de căprioară.

Aprovizionarea populației cu cantități îndestulătoare de carne era o obligație a breslelor de măcelari, magistratele orașelor statuând pedepse aspre împotriva celor care încălcau aceste prevederi.

La începutul secolului al XVI-lea, preocupările magistratelor orașelor vizavi de respectarea normelor de igienă de către cei care vindeau carnea devin tot mai pregnante. În context, o grijă deosebită era acordată atât de către magistrat cât și de către breaslă, calității cărnii ce urma să fie vândută cu ocazia organizării unor târguri.

O carte de bucate apărută la sfârșitul secolului al XVII-lea, ne oferă o imagine sugestivă asupra preferințelor gastronomice vizând sortimentele de carne. Astfel, pentru prepararea cărnii sunt oferite 65 de rețete: treizeci și trei pentru carnea de vițel, șapte pentru pregătirea cărnii de vită, nouă pentru carnea de oaie, patru a celei de iepure și douăsprezece pentru păsări (claponi, găini, pui, porumbei, lipsind curcanii, găștele și rațele).

Carnea de vânat era un aliment întâlnit în special în cazul ospetelor organizate de marea nobilime.

Peștele va rămâne un aliment preferat indiferent de religie, fiind prezent mai ales în meniul celor care țineau lungi perioade de post.

În comerțul efectuat de către negustorii Brașovului cu Moldova, la sfârșitul secolului al XV-lea, ponderea importurilor era reprezentată de pește. Astfel, peste jumătate dintre participanți au fost înregistrați cu un singur fel de mărfuri dintre aceștia negustorii cu pește constituind mai mult de jumătate.

O carte de bucate de la sfârșitul secolului al XVII-lea conține 293 de rețete dintre care șaiszeci și patru numai pentru pește de o mare diversitate, de la cel mai ieftin până la cel mai scump: crap, știucă, șalău, biban, lin, caracudă, clean, păstrăv și loștrița.

Atât diversitatea sortimentelor de pește, cât și cantitatea care era oferită solilor găzduiți de orașul Cluj, pe parcursul secolelor XVI-XVII, era apreciabilă : crap, caras, morun, somn, somon, scrumbie, știucă proaspătă și sărată, țipari, poșari, “pește mic”, “pește de Someș”, raci.

Cașcavalul, brânza, urda, sunt des amintite în inventarele domeniilor feudale, fiind consumate în aceeași măsură de toate stările sociale.

În general, culturile cerealiere rămân fundamentale în alimentația vremii. Alături de grâu, alac, orz, secară, ovăz, mei, hrișcă, la mijlocul secolului al XVII-lea, își face apariția și cultura porumbului.

Un rol de seamă în alimentația populației l-au avut și mazărea, linte, fasolea, la care se adăugau zarzavaturile. Varza albă și roșie, ceapa, usturoiul, morcovii, pătrunjelul erau cultivate în măieriștile domeniilor feudale. Pe lângă grădina de zarzavaturi, izvoarele semnaleză deseori existența unor grădini separate pentru cultivarea dovleceilor și a pepenilor.

40..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Se pare că varza era leguma apreciată în cel mai înalt grad, de toate stările sociale, de către toate etniile Principatului. Efectele binefăcătoare ale usturoiului erau și ele binecunoscute în epocă.

Într-o carte de bucate, apărută la sfârșitul secolului al XVII-lea, sunt înscrise nu mai puțin de 20 de rețete pentru prepararea legumelor, fără carne, de post: cinci pentru hamei, șase pentru pătlăgele vinete, șase pentru tigve, una pentru anghenarii, două pentru napi călugărești. Ca legume, în diverse alte rețete, la mâncărurile din carne mai apar: ceapa, foarte rar usturoiul, spanacul, mazărea, bobul. Surprinzător, nu întâlnim însă varza și fasolea, probabil datorită faptului că rețetele înserate în aceasta carte sunt numai pentru prepararea delicatelor.

Douăsprezece rețete sunt pentru salate, preparate din cele mai diverse plante de cultură, ori de câmp: lăptuci, foi de boranza, de limba bouului, iarbă grasă, vârfuri de molotru, izma, andive, sparanghel, sfeclă roșie, toate bine condimentate și stropite cu apă de trandafiri, de zmeură ori de alte “parfumuri”.

Începând cu secolul al XVI-lea, sunt tot mai des pomenite livezile de pe domenii și pomii fructiferi din grădinile iobagilor. Fructele sunt utilizate atât proaspete sau uscate, cât și prelucrate fie distilate, pentru a obține băuturi alcoolice, ori în forma de lictariu, un fel de gem. Alături de fructe, lictariul se mai făcea și din trandafiri și plante aromatice. Fructele uscate, mai ales prunele și merele sunt alimente de nelipsit pentru populația de rând.

Prunele, merele, perele, le regăsim cel mai des amintite în inventarele domeniilor feudale din secolul al XVII-lea. Deși mai rar, sunt amintite și alte fructe ca piersicii, gutuii, cireșii, vișinii, nucii. În alimentația zilnică, alături de poamele menționate apar migdalele, agrișele, aguridele. Ultimele sunt utilizate

frecvent în procesul de elaborare a alimentelor, migdalele pentru a da consistență unor mâncăruri, agrișele și aguridele pentru acirea bucatelor. Adeseori, agrișele și aguridele erau puse în buți pentru iarnă. Dintre plantele aromatice, există mențiuni despre tarhon, hrean, mărar, salvie și mușetel.

Fructele uscate erau mult apreciate în epocă ele fiind servite ca desert în special cu ocazia meselor de prânz.

Produsele de patiserie, dulciurile, devin nelipsite din meniu, mai ales odată cu începutul secolului al XVII-lea. La început, ele se rezumau la fructe, treptat fiind incluse și diverse produse de patiserie, cum ar fi gogoșile, cozonacii, turta dulce.

În cadrul produselor de patiserie, cozonacul ocupa un loc de frunte în preferințele culinare.

Cele mai des cumpărate produse, alături de sare, erau aromatele (piperul, șofranul, ghimberul, cuișoarele) zahărul, orezul, lămâile, portocalele, curmalele. Mențiunile vizavi de condimente sunt extrem de numeroase. Sunt consemnate numeroase cumpărături, folosirea acestora ca ingrediente fiind mult apreciată în epocă.

Dintre mirodenii, piperul este cel mai des amintit, fiind nelipsit în cadrul meselor unde se consumau cantități importante de carne.

Ceea ce frapază în primul rând în cadrul rețetelor pe care le regăsim într-o carte de bucate de la sfârșitul secolului al XVII-lea este numărul mare de ingrediente, câte zece douăsprezece la un singur preparat, fie el din pește, carne, legume ori fructe, cu gusturile și aromele cele mai diverse și uneori chiar contradictorii: în același timp dulce, acru, iute, piperat, sărat dar și extrem de aromat, parfumat (cu apă de trandafiri, de zmeură) și frecvent

42..... **Conferințele Bibliotecii ASTRA**

colorat, folosind cu precădere șofranul. Scorțișoara și zahărul, aproape nelipsite din orice rețetă, erau specifice a bucătăriei turcești.

În ceea ce privește consumul băuturilor alcoolice, vinul este cel mai des pomenit în izvoarele istorice.

Consumul mare de vin se explică, în esență, prin slaba lui tărie și prin faptul că e vorba în special de vinuri “tinere”, care nu se conservau mulți ani și erau băute după maximum cinci sau șase ani de la punerea lor în butoi.

Adeseori, interesul manifestat de cronicari pentru producția de vin este mai ridicat comparativ, de exemplu, cu recolta de cereale. Sunt notate minuțios influențele pe care le aveau fenomenele climatice asupra producției de vin.

Legile statului conțineau reglementări stricte în legătură cu plantațiile de viță de vie. Astfel dacă în hotarul vreunui oraș culturile de viță de vie vor fi lăsate în părăginire de către moștenitori mai mult de trei ani acestea urmau a fi confiscate de rudele cele mai apropiate sau chiar de către vecini.

În cadrul domeniilor feudale, vinul era o adevărata monedă de schimb. Se puteau converti în daturi de vin censul sau alte daturi. De asemenea, era răspândit obiceiul de a împrumuta grâu sau faină pentru o cantitate de vin.

Aproape fără excepție, angajații domeniilor feudale primeau, în cadrul salariilor, cantități variabile de vin.

În secolul al XVII-lea, grija care se acorda modului de preparare a vinului era în creștere. Se avea în vedere, pe de o parte, respectarea unor reguli de igienă (absolut necesare creșterii calității) iar pe de altă parte, folosirea unor ingrediente speciale, considerate necesare pentru îmbunătățirea calității, rafinamentul începând să joace un rol tot mai important.

În cadrul băuturilor alcoolice consumate de către populația Principatului, berea ocupa al doilea loc. Constatăm, în cazul consumului acestei licori, o anumită apetență care ținea și de zona geografică.

Rachiul și vinarsul, deși consumate în cantități mai reduse, erau adesea prezente în meniuri. Și în cazul acestei băuturi alcoolice, putem sesiza un consum mai ridicat în anumite zone geografice.

În epoca Principatului, se serveau în general două mese pe zi, indiferent de nivelul social.

Doar la cele mai ridicate niveluri de alimentație (nobilime) încep să apară informații despre trei mese. La început doar în cazul evenimentelor deosebite, pentru ca apoi treptat acest obicei să pătrundă nu numai în rândul marii nobilimi, ci și în cel al principatului.

Documentele istorice ne permit reconstituirea meniurilor zilnice pentru toate stările sociale. Rangul social determina diversitatea și abundența meniurilor.

Opulența sortimentelor alimentare în cadrul unor nunți (mai ales în a doua jumătate a secolului al XVII-lea) a determinat uneori magistratul orașelor să ia măsuri prin care meniurile să fie mult restrânse.

Asistăm la un progres al individualismului, fiecare comesean deținând farfuria, paharul, cuțitul, lingura și furculița proprie. În secolul al XVI-lea încă, individul se servea din farfuria comună, fiertura era sorbită de către mai multe persoane din aceeași farfurie, bucata de carne era consumată de pe același fund de lemn, vinul se bea din aceeași cupă care circula de jur împrejurul mesei. În secolul al XVII-lea, însă mai ales în a doua sa jumătate, fiecare era stăpân absolut pe farfuria, paharul, cuțitul, lingura, furculița,

44..... **Conferințele Bibliotecii ASTRA**

șervețelul și pâinea sa. Se recomandă tăierea pâinii cu cuțitul și nu frângerea acesteia.

Nevoile mesei au determinat apariția fețelor de masă, a bordurilor de masă, a ștergarelor, a șervețelelor. Până la sfârșitul secolului al XVI-lea, masa era neacoperită în timpul ospetelor. În dreptul invitațiilor era întinsă o fâșie de pânză (de obicei brodată) care lăsa descoperit restul suprafeței. Pentru a decora totuși masa, pe niște inele fixate la marginea mesei se prindeau borduri brodate. În această perioadă este atestată lipsa șervețelelor. În locul acestora la marginea mesei se afla un ștergar mare de care se foloseau în comun toți mesenii. Prezența acestui obiect și lipsa feței de masă este un argument în plus vizavi de numărul redus al veselei de masă (tacâmuri), mâncându-se mai mult cu mâna. O dată cu înmulțirea veselei și a tacâmurilor, în urma generalizării folosirii acestora, apar fețele de masă care acopereau toată suprafața, fiecare individ primind o dată cu farfuria și un șervețel. Fâșia de pânză brodată va exista în continuare având însă un rol pur decorativ.

Respectarea unor norme de igienă înaintea servirii mesei capătă o importanță crescândă. Se avea în vedere atât igiena corporală, cât și cea a preparatelor culinare ce urmau a fi consumate.

Spălarea mâinilor, nu numai înainte de servirea mesei ci și după începe să devină un obicei tot mai des întâlnit.

Informațiile vizând respectarea cu strictețe a posturilor de către populația de rit ortodox abundă, atât în scrierile cronicarilor sași, cât și a celor maghiari. În general, aceștia respectau peste 200 de zile de post pe an: Postul Paștilor (40 de zile), postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel (între duminica Sfintei Treimi și 28 iunie), postul Adormirii Maicii Domnului (31 iulie-14 august) și postul Crăciunului, lung de patruzeci de zile, de la 15 noiembrie până la 24 decembrie. Se mai adăugau apoi zilele de miercuri și de vineri,

afară de cele cu harți și diverse ajunuri de sărbători mari. Cu toate acestea, încălcarea sa era se pare destul de frecventă.

Astfel, socotelile orașului Cluj ne oferă amănunte din care reiese că cei care erau găzduiți, deși era post, solicitau meniuri din care să nu lipsească carnea.

Dacă până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, conceptul de alimentație rațională, cumpătată, fusese promovat în special de către confesiunile protestante, spre sfârșitul acestui secol, curentul raționalist preia aceste idei, promovându-le într-o serie de scrieri.

O analiză a vestimentației transilvănene corespunzătoare secolelor XVI-XVII a necesitat consultarea mai multor izvoare istorice, cercetarea interdisciplinară fiind absolut obligatorie în acest sens. În context, demersul privind elaborarea capitolului a presupus atât cercetarea izvoarelor istorice (documentare; narrative-cronici, letopisețe; memorialistice; literare și epistolare) cât și a celor auxiliare istoriei (etnografie, antropologie). De asemenea, rezultatele descoperirilor arheologice au constituit o sursă prețioasă de informații.

Un prim nivel al reconstituirii vestimentației specifice secolelor XVI-XVII ne este oferit de datele cuprinse în registrele vamale ale orașelor transilvane. Acestea conțin cantitățile și sortimentele materialelor textile importate. Este demn de remarcat volumul mare de import de postav și țesături de mătase.

În planul vestimentației transilvănene, corespunzătoare perioadei amintite, putem identifica o serie de asemănări și deosebiri, corespunzătoare etniilor care populau Transilvania: sași, maghiari, secui, români. Rangul și poziția socială determinau de asemenea, diferențe vestimentare în cadrul

46..... Conferințele Bibliotecii ASTRA

fiecărei națiuni. Vârsta, mai ales în cazul femeilor, determina și aceasta anumite deosebiri.

Pentru început, ne vom opri asupra vestimentației națiunii maghiare. Hainele scurte de blană sunt articole vestimentare purtate de către toate soțiile de nobili. Doar rangul social era cel care determina calitatea blănii din care acestea erau confecționate (spre exemplu hainele soțiilor marilor nobili erau din blană de nurcă).

Șubele (haine scurte până în talie), confecționate din catifea de culoare roșie, verde sau vișinie, erau purtate în special de către fete

Atât femeile cât și fetele purtau cămăși cu mâneca largă până la cot. De la cot în jos, materialul textil era strâns încrețit pe mână, modelul purtând numele de “mâncă-fluier”.

Un alt articol vestimentar des purtat în epocă era pelerina. Materialul folosit pentru confecționarea pelerinelor putea fi un indiciu sigur privind starea socială. Cele de iarnă erau îmblănite cu piele de jder. Catifeaua roșie sau înflorată și mătasea sunt materialele textile cel mai des folosite pentru confecționarea pelerinelor de vară. La gât și de jur împrejur acestea erau tivite cu catifea sau cu blană. Femeile mai în vârstă purtau pelerine de culoare închisă (în special negru) însă și acestea erau împodobite cu tivuri de mătase de aceeași culoare.

Deseori, cămășile femeiești aveau “pliuri foarte bine presate”. Mânecele erau drepte și confecționate din același material textil ca și restul cămășii.

În special începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, putem constata existența unor adevărate colecții vestimentare, care impresionează atât ca diversitate cât mai ales prin somptuozitate

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, costumele formate din două piese vestimentare (haina și fusta) cunosc o tot mai largă răspândire fiind purtate mai mult cu prilejul unor ocazii speciale.

În ceea ce privește încălțăminte, cizmele, cel mai des de culoare roșie, erau încrețite.

Un accesoriu vestimentar des întâlnit, atât la femei cât și la fete, erau mănușile. Acestea, în cazul soțiilor nobililor foarte bogați, erau confecționate din mătase și presărate cu fire argintii. Cele mai modeste mănuși erau țesute din ață simplă, degetele fiind lăsate neacoperite.

În secolul al XVII-lea scufiile încep a fi purtate intens, câștigând supremația în fața pălăriilor. Cu toate acestea se pare ca pălăriile au continuat să fie purtate vreme îndelungată, în contextul în care influențele modei europene (franceze, germane) devin tot mai pregnante.

Sporadic în inventarele de avere sunt menționate și baticurile.

Evantaiile încep să devină un accesoriu vestimentar tot mai des folosit.

Accesoriile vestimentației feminine sunt numeroase, inventarele de avere, însemnările din cronică, descoperirile arheologice oferindu-ne mai multe informații în acest sens. În special începând cu secolul al XVII-lea purtarea acestora de soțiile patricienilor, a marilor nobili devine constantă.

Atenția, grija și rafinamentul față de propria ținută vestimentară o putem sesiza și în cazul bărbaților (nobili). Hainele lungi (gen manta), pelerinele (utilizate în special în situația în care respectiva persoană era nevoită să întreprindă un drum mai lung), dolmanele sunt cele mai des amintite articole vestimentare.

48..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Atât mantalele cât și dolmanele foarte lungi, trecând de genunchi se încheiau cu nasturi (de obicei în număr de doisprezece) argintii sau aurii. Erau purtate în aceeași măsură de tineri și de bărbați.

Cămășile de “canava” având de obicei un decor mai simplu erau purtate mai adesea de bărbații mai în vârstă. Având gulerul, mânecile și zona pieptului decorate prin cusături erau cămășile tinerilor.

În ceea ce privește încălțăminte, cizmele cu catrame de argint de două degete erau cel mai des purtate. De obicei de culoare neagră, acestea erau uneori vopsite în galben sau roșu.

Căciulile, confecționate din piele de jder sau de oaie neagră, erau împodobite cu medalioane și cu pene de bătlan, vultur sau de cocor.

Mănușile, care se purtau exclusiv iarna, erau confecționate din piele de râs sau de vulpe.

În ceea ce privește coafura, tinerii preferau să poarte părul scurt. Bărbații indiferent de starea socială din care proveneau, după ce se căsătoreau, obișnuiau să își lase barbă.

Rochiile lungi, fără mâneci, cu falduri, sau cu mantale, sunt amintite în statutele breslelor încă de la sfârșitul secolului al XV-lea. Adeseori, de asemenea rochii erau atașate și pelerine sau mantale.

Rochii lungii fără mâneci datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor există în inventarele muzeale.

În secolul al XVI-lea, șorțurile aveau aceeași lungime cu cea a rochiei, fiind foarte înguste și mult încrețite (acopereau doar partea din față a rochiei). Până la sfârșitul secolului al XVII-lea, șorțul va deveni tot mai larg, ajungând să acopere întreaga rochie.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul celui următor, cunosc o răspândire tot mai mare vestele. Putem deosebi veste care erau purtate vara și altele, îmblănite, erau destinate anotimpului rece.

Cu o năframa subțire de bumbac își acopereau capul în special femeile mai în vârstă sau văduvele.

Fetele purtau pe cap o toca în formă de cilindru de unde atârnavă mai multe bentițe.

În secolul al XVII-lea este atestată și moda purtării scufiilor din mătase, brodate cu fir din metal prețios și perle. Purtau numele de crinal.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, însă mai ales la începutul celui următor este atestată purtarea scufiilor de noapte. Având boruri de mătase cu o lățime ce varia (zece-cincisprezece centimetri), puțin încrêțite acestea se legau cu două șnururi sub bărbie. Borurile erau poziționate numai în față. Pe calotă se aflau de obicei broderii cu motive florale.

Autoritățile locale au emis hotărâri prin care era reglementată și ținuta vestimentară pe care femeile trebuiau să o adopte în biserică.

Atât documentele scrise cât și descoperirile arheologice atestă o puternică creștere a producției de orfevrărie.

În ceea ce privește vestimentația masculină, atrage atenția răspândirea deosebită a hainelor prevăzute cu glugă. În primul rând, aceste tipuri vestimentare erau purtate de persoane având un statut social divers : magiștri, prelați, cântăreți din corul bisericii, călugări, curteni. Acestea erau confecționate din catifea sau din postav.

Cămășile și hainele din postav sunt articolele vestimentare cel mai des amintite în statutele breslelor croitorilor.

50..... *Conferințele Bibliotecii ASTRA*

Un articol vestimentar care începe să fie purtat tot mai des de către bărbați în special odată cu secolul al XVI-lea era vestă. Aceasta este rar menționată în statutele de breaslă (deloc în lucrarea de meșter pe care o calfa era dator să o realizeze, sporadic în listele de prețuri). Asemenea piese vestimentare, datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor sunt păstrate în colecțiile muzeale.

Moda împodobirii pălăriilor bărbaților cu diverse aplice sau benzi, formate din mai multe astfel de aplice, existentă în Occident începe să fie adoptată și în Transilvania.

Mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea magistratul orașelor din Transilvania s-a văzut nevoit să intervină cu restricții și legi împotriva opulenței vestimentare etalată atât de către femei cât și de către bărbați.

Grija femeilor române față de propria lor ținută este demnă de remarcat fiind concretizată prin împodobirea părului, a gâtului, a cămășilor înflorate. Lâna și părul de capră sunt materialele textile cel mai des folosite în confecționarea hainelor și într-o măsură mult mai redusă, postavul.

Cămășile erau articole vestimentare des purtate de femei, culoarea albă a acestora fiind predominantă. Mânele cămășilor erau largi, în cele mai multe cazuri. Adeseori, aceste cămăși erau cu altițe de culoare roșie.

Rochiile lungi și, în majoritatea cazurilor, de culoare neagră erau adeseori confecționate dintr-o singură bucată. Peste această rochie se atașa, în dese cazuri, șorțul vărgat cu roșu și cu albastru sau doar cu alb.

Mantalele, confecționate din pănură de lână, în majoritatea cazurilor de culoare neagră, albă sau gălbuie, se încheiau cu nasturi.

În ceea ce privește încălțăminte, obielele de lână erau legate de nojițele opincilor.

Adeseori, părul era strâns sub forma unei cununii în jurul capului.

Sumanul lung, din pănură, este o piesă vestimentară prețioasă (atât ca valoare materială, cât și ca funcție de prestigiu).

Valoarea relativ ridicată a mantalelor confecționate din postav reprezenta un obstacol în calea achiziționării lor. Cu toate acestea, este consemnată purtarea acestora și de către români.

Problematika pusă în discuție acoperă o mare parte a spectrului care ilustrează viața privată în epocă. În context, lucrarea se dorește a fi un demers în vederea surprinderii coordonatelor de bază, care definesc viața privată, vastitatea temei, a materialului istoric care se circumscrie acesteia, impunându-ne însă restrângerea cercetărilor la subiectele mai sus menționate.